

Κείμενα Παιδείας

Αρ. 9 (2025)

Σημαντικά γεγονότα τα οποία σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινημάτων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.), με έμφαση στη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα.

Χρήστος Λάμπρου, Βαγγέλης Αγγελής, Δημήτρης Φωτεινός

doi: [10.12681/keimena-paideias.39241](https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.39241)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λάμπρου Χ. , Αγγελής Β., & Φωτεινός Δ. (2025). Σημαντικά γεγονότα τα οποία σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινημάτων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.), με έμφαση στη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα. *Κείμενα Παιδείας*, (9). <https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.39241>

Σημαντικά γεγονότα τα οποία σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινήματων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.), με έμφαση στη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα

Λάμπρου Χρήστος

Διδάκτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α. (Παιδαγωγικό Τμήμα Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης). Πτυχιούχος Τ.Ε.Φ.Α.Α./Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α. Εκπαιδευτικός ΠΕ11/Φ.Α. (e-mail: chrisplamprou@gmail.com) <https://orcid.org/0000-0003-4771-0897>

Αγγελής Βαγγέλης

Διδάκτωρ Ιστορίας Παντείου Πανεπιστημίου, Κάτοχος ΜΑ Ιστορίας από το University of Kent. Ερευνητής-Ιστορικός στο επιστημονικό ινστιτούτο (INEMY) της Ελληνικής Συνομοσπονδίας Εμπορίου & Επιχειρηματικότητας.

Φωτεινός Δημήτρης

Αναπληρωτής Καθηγητής και Πρόεδρος στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Φιλοσοφικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εστιάζει στη συγκέντρωση και επεξεργασία στοιχείων τα οποία αφορούν σε σημαντικά γεγονότα που σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινήματων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.) και ειδικότερα σε σχέση με τη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα. Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, εντοπίζονται πράγματι συγκεκριμένα γεγονότα για τα οποία διαφαίνεται ως ιδιαίτερα σημαντικό το να καταγραφεί αυτή η συμμετοχή των σπουδαστών/στριών και άρα -συσχετιζόμενα και με τον σκοπό της παρούσας εργασίας- κρίνονται ως ιδιαίτερης σημασίας και αναφοράς: α) Τον Ιανουάριο του 1907, με υπόμνημά τους προς την Βουλή των Ελλήνων, οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών κορυφώνουν τις διαμαρτυρίες τους εναντίον νομοσχεδίου, το οποίο εισήχθη το Δεκέμβριο του 1906 προς ψήφιση στη Βουλή και το οποίο καθιστούσε μη επαρκές το πτυχίο της Σχολής των Γυμναστών, υποχρεώνοντάς τους να φοιτήσουν και στο Στρατιωτικό Σχολείο της Γυμναστικής. Με βάση την μέχρι τότε ισχύουσα νομοθεσία, μετά από διετή φοίτηση στο Πανεπιστήμιο και στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο κατατάχθηκαν στη Σχολή Γυμναστών, όπου και μετά από διετή φοίτηση και εξετάσεις για πτυχίο αποκτούσαν το δικαίωμα να διορισθούν ως «γυμναστές». β) Τα «Γυμναστικά» του 1907, δηλαδή τα φοιτητικά επεισόδια τα οποία δημιουργήθηκαν στην Αθήνα στο τέλος του 1907. Είχαν ως βασικά αιτήματα την κατάργηση της υποχρεωτικής παρακολούθησης του μαθήματος της γυμναστικής, την αποπομπή του Διευθυντή του Ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου Σπυρ. Αρβανίτη και την αντικατάσταση της Σουηδικής γυμναστικής με ασκήσεις που θα είχαν περισσότερο στρατιωτικό χαρακτήρα. γ) Οι κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα στην Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.), κυρίως τη 17η Νοεμβρίου 1973, λίγες ώρες μετά από την είσοδο του στρατού στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και την καταστολή του φοιτητικού αντιδικτατορικού κινήματος. δ) Από το ακαδημαϊκό έτος 1974-5 και μετά, οι σπουδαστές/στρίες της Ε.Α.Σ.Α. συμμετέχουν -μέσω του νεοϊδρυθέντος Συλλόγου τους- σε διάφορες δράσεις και κυρίως σε κινητοποιήσεις και πορείες διαμαρτυρίας στο κέντρο της Αθήνας, με βασικές διεκδικήσεις που σχετίζονταν με την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» της Ακαδημίας, καθώς και τα αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα. Οι κινητοποιήσεις αυτές κλιμακώνονται παράλληλα με την αποχή των σπουδαστών/στριών ή/και διακοπή των μαθημάτων

με απόφαση των υπευθύνων διοίκησης της Ακαδημίας. Τα γεγονότα αυτά συνιστούν κορύφωση πληθώρας αντιδράσεων και κινητοποιήσεων εκ μέρους όλων των εμπλεκομένων (σπουδαστών/στριών, διδασκόντων, ανώτερων στελεχών, συνδικαλιστών, αποφοίτων Ε.Α.Σ.Α. και εν ενεργεία εκπαιδευτικών Σ.Α.), η οποία είχε την αφετηρία της πολύ νωρίτερα, δηλαδή τη δεκαετία του '50. Οι προσπάθειες αυτές είχαν ουσιαστικά επιτυχή έκβαση για την Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας με τη θέσπιση του Νόμου 1268/1982 και τη δημιουργία ανεξάρτητου Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α.) στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (καθώς και ανεξάρτητου Τ.Ε.Φ.Α.Α. στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ως εξέλιξη της Ε.Α.Σ.Α. Θεσσαλονίκης).

Λέξεις κλειδιά: Φοιτητική Ζωή, Κινήματα, Ανώτατη/Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση, Ιστορία Εκπαίδευσης, Ιστορία Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού.

Abstract

This paper focuses on the collection and processing of historical evidence concerning important events related to issues of "student life and movements in the Greek university", with respect to the Physical Education and Sport Sciences (P.E.S.S.) and in particular in relation to the operation and development of the School of P.E.S.S. in Athens. Based on the results of the research, specific events are indeed traced, for which it appears as particularly important to document this participation of students and therefore - in line with the purpose of this study - are considered of particular importance and worth noting: (a) In January 1907, in a memorandum to the Hellenic Parliament, the students ("mathites") of the Gymnasts' School culminated their protests against a bill, which was introduced in December 1906 for voting in the Parliament, which downgraded the competency of their diploma, obliging them to attend the Military School of Gymnastics as well. According to the legislation in force at that time, after two years of study at the University and the University ('Academic') Gymnasium, the students were enrolled in the Gymnasts' School, where, after two years of study and examinations for a degree, they acquired the right to be appointed as "gymnasts" [Somatic Education (S.E.) / Physical Education (P.E.) teachers]. (b) The "Gymnastics" of 1907, i.e. the student riots which occurred in Athens at the end of 1907. The main demands were the abolition of the compulsory attendance of the gymnastics course, the dismissal of the Director of the University ('Academic') Gymnasium, Spyr. Arvanitis and the replacement of Swedish gymnastics with exercises that would have a more military character. (c) The mobilizations that took place at the National Academy of Somatic Education (N.A.S.E.), mainly on November 17, 1973, a few hours after the army entered the National Technical University of Athens and suppressed the student anti-dictatorship movement. (d) From the academic year 1974-5 onwards, the students of the N.A.S.E. participated -through their newly founded Association- in various actions and mainly in mobilizations and protest marches in the center of Athens, with basic demands related to the upgrading of the Academy to a university department, as well as to the consolidation of their professional qualifications. These mobilizations escalated in parallel with the students' boycott of their classes and/or the interruption of classes by decision of the Academy's administration. These events were the culmination of a series of reactions and mobilizations by all the parties concerned (students, teachers, senior staff, trade unionists, graduates of the N.A.S.E. and S.E./P.E. teachers), which began much earlier, specifically in the 1950s. These efforts had essentially successful outcome for the Athens N.A.S.E., with the enactment of Law 1268/1982 and the establishment of a separate Department of P.E.S.S. at the National and Kapodistrian University of Athens (as well as a separate Department of P.E.S.S. at Aristotle University of Thessaloniki as an evolution of the Thessaloniki N.A.S.E.).

Keywords: Student Life/Movements, Higher/University Education, History of Education, History of Physical Education and Sports Sciences.

1. Εισαγωγή – Μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η συγκέντρωση και επεξεργασία στοιχείων τα οποία αφορούν σε σημαντικά γεγονότα που σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινημάτων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.) και σε σχέση με τη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα.

Την κύρια πηγή άντλησης πληροφοριών και το υλικό της έρευνας αποτέλεσε η ελληνική βιβλιογραφία, λόγω και της φύσης της ίδιας της ερευνητικής εργασίας, δίνοντας προτεραιότητα σε πρωτογενείς πηγές. Χρησιμοποιήθηκαν οι παρακάτω μέθοδοι έρευνας: α) η τήρηση/μελέτη πηγών, δεδομένων και αρχείων και β) η ανάλυση περιεχομένου. Ως κύρια τεχνική επιλέχθηκε για τη μελέτη αρχείων η ανάλυση και επεξεργασία αρχειακού υλικού. Ως μέσα της έρευνας αξιοποιήθηκαν, για την υλοποίηση της ανάλυσης αρχείων, σχετικοί πίνακες καταχώρησης-κωδικοποίησης στοιχείων.¹

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, πράγματι εντοπίστηκαν σχετικά γεγονότα για τα οποία κρίθηκε ως σημαντική η συμμετοχή των φοιτητών/τριών. Ως ιδιαίτερης σημασίας και αναφοράς, συσχετιζόμενα με τον σκοπό της παρούσας εργασίας, εντοπίστηκαν και κρίνονται τέσσερις τέτοιες περιπτώσεις γεγονότων οι οποίες περιγράφονται -κατά αντιστοιχία- σε τέσσερις επιμέρους ενότητες του παρόντος άρθρου. Η συνέχεια του άρθρου, η οποία συνιστά και το κύριο μέρος του, αποτελείται από πέντε (5) βασικές ενότητες. Στην πρώτη ενότητα κρίθηκε ως ιδιαίτερης σημασίας να καταγραφεί μια συνοπτική ιστορική ανασκόπηση της διαχρονικής εξέλιξης των ιδρυμάτων εκπαίδευσης στις Ε.Φ.Α.Α., στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της χώρας, με ειδική αναφορά σε πόλεις και τόπους. Η δεύτερη ενότητα εστιάζει στη Σχολή Γυμναστών και το υπόμνημα των «μαθητών» της τον Ιανουάριο του 1907 προς τη Βουλή των Ελλήνων, ενώ τα σχετικά ζητήματα διαφαίνεται να αφορούν κυρίως στη χρονική περίοδο 1899-1909. Η τρίτη ενότητα αναφέρεται στη χρονική περίοδο 1899-1913, με κορυφαίο γεγονός τα επεισόδια τα οποία έλαβαν χώρα τον Νοέμβριο του 1907 τα οποία χαρακτηρίστηκαν ως «Γυμναστικά». Η τέταρτη ενότητα εστιάζει σε γεγονότα τα οποία συνέβησαν στην Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) Αθήνας και σχετίζονται με την περίοδο της δικτατορίας. Η πέμπτη ενότητα αφορά στη χρονική περίοδο από τη μεταπολίτευση και μετά και αναφέρεται σε γεγονότα τα οποία σχετίζονται με την προσπάθεια -από πλευράς των σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας- για ουσιαστική «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» των σπουδών τους και ένταξη της Ε.Α.Σ.Α. στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

2. Συνοπτική ιστορική ανασκόπηση της διαχρονικής εξέλιξης των ιδρυμάτων εκπαίδευσης στις Ε.Φ.Α.Α., στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της χώρας, με ειδική αναφορά σε πόλεις και τόπους

Η ιστορία της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Σ.Ε.Φ.Α.Α.) της Αθήνας, έχει την αφετηρία της² πολύ πριν την ένταξή της στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Ε.Κ.Π.Α.) το 1982.

¹ Δημητρόπουλος Ευστάθιος, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας*, 3^η έκδοση, Εκδ. Έλλην: Αθήνα 2004, σελ. σ. 44-45, 80-85, 147-150, 190-191.

² Λάμπρου Χρήστος, *Αναλυτικά Προγράμματα Φυσικής Αγωγής Δημοτικού και Γυμνασίου και Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών των Τμημάτων Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού. Κριτική και συγκριτική θεώρηση κατά τη χρονική περίοδο 1983-2008*, (Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, πρώην Τμήμα Φιλοσοφίας-

Πρώτες επίσημες αναφορές σχετικές με τις Επιστήμες της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού εντοπίζονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος, το 1834³ και το 1836,⁴ αν και -σύμφωνα με τη βιβλιογραφία- σχετική και σημαντική δραστηριότητα καταγράφεται και μερικά χρόνια νωρίτερα (1824).⁵

Τα πρώτα «γυμναστήρια» του Ελληνικού κράτους υπήρξαν το γυμναστήριο της Αίγινας (εντασσόμενο στο εκεί Ορφανοτροφείο) και το γυμναστήριο του Ναυπλίου (εντασσόμενο στο εκεί Διδασκαλείο), όπου -σύμφωνα πάντα με τη σχετική βιβλιογραφία⁶- δραστηριοποιήθηκαν οι πρώτοι Έλληνες «γυμναστές»/«ειδικοί διδάσκαλοι της γυμναστικής», στην εκπαίδευση και διδασκαλία της «γυμναστικής».

Το 1836, ταυτόχρονα με τη μεταφορά του Διδασκαλείου στην Αθήνα, ιδρύθηκε και ανάλογο γυμναστήριο (εντασσόμενο στο εκεί Διδασκαλείο⁷) με διευθυντή τον Γεώργιο Θ. Παγώντα, το οποίο λειτούργησε μέχρι το 1864.^{8,9}

Είναι απαραίτητο σε αυτό το σημείο, λόγω και της αναμφίβολα παράλληλης εν μέρει πορείας της γυμναστικής εκπαίδευσης στα σχολεία με την γυμναστική εκπαίδευση στο στρατό, να αναφερθεί ότι το 1860, το Υπουργείο Στρατιωτικών ίδρυσε ειδική σχολή υπαξιωματικών προγυμναστών,¹⁰ (όπου μέχρι εκείνη την εποχή ασκείτο μόνο ο λόχος των πυροσβεστών), με γυμναστήριά τους να εντοπίζονται στο Διδασκαλείο της Αθήνας και στο χώρο της Παλαιάς Βουλής.

Το 1868 εκδόθηκε ο Κανονισμός του Δημοσίου Γυμναστηρίου,¹¹ ενώ διευθυντής αυτού υπήρξε ο Ι. Φωκιανός. Με βάση και την παρούσα έρευνα αποκαλύπτεται -λόγω και της απόστασης που τα

Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας, νυν Παιδαγωγικό Τμήμα Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης), Αθήνα 2012, σελ. 107.

³ Φ.Ε.Κ. 11, 1834, «Νόμος περί δημοτικών σχολείων», Άρθρο 9.

⁴ Φ.Ε.Κ. 87, 31-12-1836, «Περί κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων». Άρθρο 14.

⁵ Λάμπρου, 2012, σελ. 25 κ.ε.

⁶ Λάμπρου, 2012, σελ. 107 κ.ε.

⁷ Λάμπρου, 2012, σελ. 109 κ.ε.

⁸ Λάμπρου, 2012, σελ. 109 κ.ε.

⁹ Το διάστημα 1864-1878 το Διδασκαλείο διέκοψε τη λειτουργία του, για να ξεκινήσει και πάλι από το 1878. Ο Ι. Φωκιανός δίδαξε το μάθημα της γυμναστικής στο Διδασκαλείο από το 1880, από όπου αποφοιτούσαν οι δημοδιδάσκαλοι καταρτισμένοι με γνώσεις για να διδάξουν και το μάθημα της γυμναστικής [Μανιτάκης Π., 100 Χρόνια Νεοελληνικού Αθλητισμού 1830-1930, Αθήνα 1962, σελ. 21. & Φ.Ε.Κ. 7, 24-1-1878, Ν. ΧΘ', «Περί συστάσεως του Διδασκαλείου εν Αθήναις». & Φ.Ε.Κ. 33, 6-6-1878, Β.Δ. «Περί κατανομής των διδασκόντων μαθημάτων εν Διδασκαλείω.】 Το Διδασκαλείο της Αθήνας στεγάστηκε σε ένα κτήριο στην οδό Μουρούζη. Το έτος 1902 ο Ι. Χρυσάφης αναλαμβάνει υπηρεσία ως γυμναστής στο Διδασκαλείο. Το Διδασκαλείο της Αθήνας στεγάστηκε από το 1905 στην οδό Μαρασλή (σε νεοκλασικό κτήριο, που κτίστηκε σε οικόπεδο με δωρεά του εθνικού ευεργέτη Γρηγορίου Μαρασλή) συνιστώντας αρχικά το «Μαράσλειο Διδασκαλείο», ενώ στη συνέχεια το ίδρυμα έλαβε την επωνυμία «Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία». Μέχρι το 1933 στο κτήριο λειτούργησε Διδασκαλείο, το οποίο κατάρτιζε δασκάλους. Από το έτος αυτό και μετά την εκπαίδευση των δασκάλων ανέλαβαν οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες, μεταξύ των οποίων και η Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία, που στεγάστηκε στο νεοκλασικό κτήριο του Μαρασλή. Στον ίδιο χώρο, από το 1972 επανιδρύθηκε και λειτούργησε το Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης ως θεσμός μετεκπαίδευσης των δασκάλων πλέον (Ν. 1222/1972). [Πρόσφατη πρόσβαση στις 26 Μαΐου 2024: <https://www.uoa.gr/to-panepistimio/yphresies-panepisthmiakes-monades/marasleio-didaskaleio.html>]

¹⁰ Λάμπρου, 2012, σελ. 109 κ.ε.

¹¹ Λάμπρου, 2012, σελ. 110 κ.ε.

συνδέουν- η παράλληλη χρήση του «Δημόσιου» - «Κεντρικού» Γυμναστηρίου - «Ι.Φωκιανός», με το χώρο του Παναθηναϊκού Σταδίου.

Το 1882, με νέο Β.Δ.¹² καθορίζεται ότι ως γυμναστές και βοηθοί αυτών, διορίζονται όσοι έχουν αποδείξεις σπουδών γυμναστικής από ειδικές σχολές στην Εσπερία-Ευρώπη ή όσοι έχουν βεβαίωση από το Διευθυντή του Κεντρικού Δημοσίου Γυμναστηρίου της Αθήνας, ότι ασκήθηκαν θεωρητικά και πρακτικά στη γυμναστική. Το Διάταγμα αυτό τέθηκε αμέσως σε εφαρμογή. Περίπου 25 δημοδιδάσκαλοι (πτυχιούχοι του Διδασκαλείου) κλήθηκαν στην Αθήνα, όπου επί σαράντα ημέρες διδάχθηκαν στο Κεντρικό Γυμναστήριο από τον Νικόλαο Πύργο την γυμναστική. Στο τέλος των μαθημάτων οι μετέχοντες έδωσαν εξετάσεις ενώπιον του Υπουργού Παιδείας και ήταν οι πρώτοι με πτυχίο Έλληνες «γυμναστές», συνιστώντας παράλληλα (για πρώτη φορά στην ιστορία της «αυτοδύναμης» εκπαίδευσης των «γυμναστών» στην νεότερη Ελλάδα) την «ανεπίσημη προσωρινή Σχολή Γυμναστών» του 1882.

Το 1884 με Β.Δ.¹³ ορίζονταν ειδικές θεωρητικές και πρακτικές ασκήσεις προς μόρφωση των νέων γυμναστών. Η φοίτηση διαρκούσε πάλι σαράντα ημέρες από 2 Ιουλίου μέχρι 25 Αυγούστου, υπό τη διεύθυνση και διδασκαλία του διευθυντή του δημοσίου γυμναστηρίου Ι. Φωκιανού, συνιστώντας πλέον τη «θεσμοθετημένη προσωρινή Σχολή γυμναστών» του 1884.

Μετά τη λειτουργία της ανεπίσημης (1882) και της θεσμοθετημένης (1884) προσωρινής Σχολής γυμναστών, εκδίδεται το 1885 νέο Β.Δ.¹⁴ όπου γίνεται αναφορά στην «ειδική γυμναστική σχολή». Η διάρκεια της σχολής ήταν ένα σχολικό έτος (1 Οκτωβρίου – 1 Ιουλίου). Η θεωρητική διδασκαλία γινόταν στο Διδασκαλείο Αθηνών και η πρακτική στο Κεντρικό Γυμναστήριο Αθηνών.

Το έτος 1887 εκδίδεται Νόμος¹⁵ όπου ως σκοπός του κεντρικού γυμναστηρίου της Αθήνας αναγράφεται η μόρφωση γυμναστών προς διδασκαλία της γυμναστικής, συνιστώντας τη «σχολή του κεντρικού γυμναστηρίου της Αθήνας με βάση τον Νόμο ΑΧΗ/1887».

Το 1893 με Β.Δ.¹⁶ ελήφθη σοβαρή πρόνοια για τη μόρφωση των γυμναστών με τη θεσμοθέτηση ειδικής γυμναστικής σχολής διάρκειας ενάμιση έτους (1 Οκτωβρίου-30 Μαρτίου επόμενου έτους). Ωστόσο είναι γεγονός ότι οι προσπάθειες για τη λειτουργία αυτής της σχολής απέδωσαν μετά το 1896. Το 1897 με σχετικό Β.Δ.¹⁷ τίθεται σε λειτουργία η Ειδική Γυμναστική Σχολή. Στο συγκεκριμένο Φ.Ε.Κ. αναπτύσσεται ο κανονισμός της σχολής και το πρόγραμμα των μαθημάτων. Η διάρκεια φοίτησης καθορίζεται στα δύο έτη. Επίσης, από το 1898, με Β.Δ.¹⁸ το κράτος πλέον, για πρώτη φορά μεριμνά για τη χορήγηση διπλώματος γυμνάστριας.

Το 1899 με το Νόμο ΒΧΚΑ¹⁹ και σχετικό Β.Δ.²⁰ ιδρύεται η Σχολή Γυμναστών διетуός φοίτησης. Σκοπός της σχολής ήταν η μόρφωση γυμναστών ικανών να διδάξουν τις γυμναστικές και

¹² Φ.Ε.Κ. 175, 24-11-1882, «Περί γυμναστηρίων».

¹³ Φ.Ε.Κ. 241, 9-6-1884, Β.Δ. «Περί προσωρινής Σχολής Γυμναστών».

¹⁴ Φ.Ε.Κ. 15, 18-9-1885, Β.Δ. «Κανονισμός του κεντρικού δημοσίου γυμναστηρίου».

¹⁵ Φ.Ε.Κ. 349, 24-12-1887, Ν. ΑΧΗ', «Περί του κεντρικού γυμναστηρίου».

¹⁶ Φ.Ε.Κ. 198, 5-10-1893, «Περί κανονισμού του κεντρικού γυμναστηρίου και περί της ειδικής γυμναστικής σχολής».

¹⁷ Φ.Ε.Κ. 189, 19-12-1897, «Κανονισμός της εν Αθήναις ιδρυμένης ειδικής Γυμναστικής Σχολής».

¹⁸ Φ.Ε.Κ. 95, 2-6-1898, «Περί εξέτασεως υποψηφίων γυμναστριών».

¹⁹ Φ.Ε.Κ. 141, 12-7-1899, «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων» .

αθλητικές ασκήσεις και τις παιδιές στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης, στα γυμναστήρια των Γυμναστικών και αθλητικών συλλόγων, στο Ακαδημαϊκό γυμναστήριο²¹ (θεσμό δηλαδή στον οποίο είχαν πρόσβαση οι φοιτητές/τριες του Πανεπιστημίου Αθηνών), στα Διδασκαλεία αλλά και στην ίδια τη Σχολή των Γυμναστών καθώς και στις στρατιωτικές και ναυτικές σχολές του Κράτους. Σαφέστατα πρόκειται για ένα αναβαθμισμένο θεσμό.

Το 1918 με το Ν. 1406²² ιδρύθηκε στον Κεντρικό Φωκιάνο το Διδασκαλείο της Γυμναστικής, με θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα προσαρμοσμένα προς το πρόγραμμα του Κεντρικού Γυμναστικού Ινστιτούτου της Στοκχόλμης.²³ Το Διδασκαλείο της Γυμναστικής, αν και υπαγόταν στα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης, ήταν υπεύθυνο για την εκπαίδευση καθηγητών και διδασκάλων της γυμναστικής καθώς και διδασκαλισσών του μαθήματος, για όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της ανώτερης και μέσης εκπαίδευσης και των δύο φύλων.

Το 1932 με το Ν. 5620²⁴ ιδρύεται η Γυμναστική Ακαδημία, η οποία είναι ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα και υπάγεται στην άμεση εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Η Γυμναστική Ακαδημία στεγάστηκε σε νέα κτήρια στην περιοχή της Δάφνης, περιλάμβανε δύο τμήματα, ένα γυμναστών και ένα γυμναστριών, τριετούς φοίτησης και τα δύο.

Το 1939 με τον Α.Ν. 2057²⁵ ιδρύθηκε η Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) που σκοπό είχε την ειδική, θεωρητική και πρακτική μόρφωση των καθηγητών και καθηγητριών Σωματικής Αγωγής, στους οποίους ανατίθεται η σωματική αγωγή και η στρατιωτική προπαίδευση σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα του κράτους, δημόσια και ιδιωτικά, η διεύθυνση των σχολικών γυμναστηρίων και των διαφόρων γυμναστικών και αγωνιστικών εγκαταστάσεων των αθλητικών σωματείων και η προπόνηση των νέων που ασκούνται σε αυτά. Η Ακαδημία περιλάμβανε δύο τμήματα, αρρένων και θηλέων, από τρεις τάξεις το καθένα, τρία δηλαδή έτη φοίτησης και στεγάστηκε επίσης στα κτήρια της περιοχής της Δάφνης. Η Ε.Α.Σ.Α. ήταν ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα που υπαγόταν στην άμεση εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας. Ο χαρακτηρισμός ανώτατο ίδρυμα στην ουσία δεν σήμαινε πραγματική αναγνώριση της σημασίας του ιδρύματος αυτού. Το

²⁰ Φ.Ε.Κ. 179, 14-8-1899, Β.Δ. (8) «Περί οργανισμού της Σχολής Γυμναστών».

²¹ Ως πρώτο Ακαδημαϊκό ή Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο στην Αθήνα, λειτούργησε, από το 1899 και κατά περιόδους, το «Δημόσιο»-«Κεντρικό» Γυμναστήριο-«Ι.Φωκιάνος», καθώς και ένα γυμναστήριο στον ακάλυπτο του κτηρίου, γνωστού στην εποχή μας ως «Παλιό Χημείο» στην οδό Σόλωνος. (Το κτίριο σχεδιάστηκε από τον Γερμανό αρχιτέκτονα Ερνέστο Τσίλλερ και θεμελιώθηκε το 1887. Τον Αύγουστο του 1911 καταστράφηκε σχεδόν ολοκληρωτικά από πυρκαγιά και κατόπιν ανακατεσκευάστηκε. Το Χημείο λειτούργησε και πάλι το 1917. Πολύ αργότερα, τη δεκαετία του '60, θα προστεθεί σε αυτό το τμήμα του οικοδομικού τετραγώνου το κτίριο που είναι γνωστό ως "Νέο Χημείο"). Το δεύτερο Ακαδημαϊκό ή Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο βρισκόταν στον ακάλυπτο του «Παλιού Χημείου», στο χώρο που περιβάλλεται από τις οδούς Χαριλάου Τρικούπη, Ναυαρίνου και Μαυρομιχάλη και λειτούργησε (εναλλακτικά με το «Δημόσιο»-«Κεντρικό» Γυμναστήριο-«Ι.Φωκιάνος») ως Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών από το ακαδημαϊκό έτος 1905-6 και μετά (βλ και υποσημείωση 54). Ο συγκεκριμένος χώρος λειτούργησε αποκλειστικά ως Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1930 και μετά. Από το έτος 1972 το Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο μεταφέρθηκε στην Πανεπιστημιούπολη. [Από την έκδοση: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, «Πανεπιστημιακή Λέσχη 1923-1976», Αθήνα 1977, καθώς και από την έκδοση: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, «Πανόραμα του Πανεπιστημίου Αθηνών, Δομή – Λειτουργία – Εκπαιδευτικό Έργο», Αθήνα 2002, σελ. 384.]

²² Φ.Ε.Κ. 101, 9-5-1918, Ν. 1406 «Περί διδασκαλείου της γυμναστικής».

²³ Λάμπρου, 2012, σελ. 118 κ.ε.

²⁴ Φ.Ε.Κ. 290, 31-8-1932, Ν. 5620, «Περί κυρώσεως του από 30 Ιουλίου ε.ε. Νομοθετικού Διατάγματος 'περί τροποποίησης, συμπληρώσεως και κωδικοποίησης απάσης της ισχύουσας νομοθεσίας περί Σωματικής Αγωγής».

²⁵ Φ.Ε.Κ. 469, 4-11-1939, Α.Ν. 2057, «Περί ιδρύσεως Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής».

έτος 1975 με έκδοση Β.Δ. τα έτη φοίτησης των Ε.Α.Σ.Α. αυξάνονταν επιτέλους σε τέσσερα,²⁶ δίχως όμως αυτή η εξέλιξη να συνοδεύεται και από την ένταξη της Ακαδημίας στο Πανεπιστήμιο.

Τον Ιούλιο του 1982 ψηφίζεται ο Νόμος 1268 με το άρθρο 47 του οποίου ιδρύεται Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α.) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το τμήμα θα έχει διάρκεια σπουδών τουλάχιστον οκτώ εξαμήνων και θα λειτουργεί με βάση τις διατάξεις του ίδιου Νόμου καθώς και γενικά τη νομοθεσία για τα Α.Ε.Ι. Το Τ.Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα λειτούργησε ως ανεξάρτητο Τμήμα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1983 μέχρι το 2013, οπότε και έγινε μονομηματική Σχολή (Σ.Ε.Φ.Α.Α.).²⁷

Με τον ίδιο νόμο, ως συνέχεια του παραρτήματος στη Θεσσαλονίκη (της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας) ιδρύθηκε Τ.Ε.Φ.Α.Α. ενταγμένο στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, με πρώτο ακαδημαϊκό έτος λειτουργίας το 1983-4. Με σχετικούς νόμους ιδρύθηκαν και άλλα Τ.Ε.Φ.Α.Α., στην Κομοτηνή με πρώτο ακαδημαϊκό έτος λειτουργίας το 1984-1985, στις Σέρρες με πρώτο ακαδημαϊκό έτος λειτουργίας το 1985-1986 (μέχρι τον Απρίλιο του 2005, οπότε και ανεξαρτητοποιήθηκε, ήταν παράρτημα του Τ.Ε.Φ.Α.Α. Θεσσαλονίκης), καθώς και στα Τρίκαλα με πρώτο ακαδημαϊκό έτος λειτουργίας το 1994-1995.²⁸

3. Η Σχολή Γυμναστών και το υπόμνημα των «μαθητών» της τον Ιανουάριο του 1907

Το 1899 με το Νόμο ΒΧΚΑ²⁹ και σχετικό Β.Δ.³⁰ ιδρύεται η Σχολή Γυμναστών διетуός φοίτησης. Σκοπός της σχολής ήταν η μόρφωση γυμναστών ικανών να διδάξουν τις γυμναστικές και αθλητικές ασκήσεις και τις παιδιές στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης, στα γυμναστήρια των Γυμναστικών και αθλητικών συλλόγων, στο Ακαδημαϊκό γυμναστήριο, στα Διδασκαλεία αλλά και στην ίδια τη Σχολή των Γυμναστών, καθώς και στις στρατιωτικές και ναυτικές σχολές του Κράτους. Σαφέστατα πρόκειται για ένα αναβαθμισμένο θεσμό, γεγονός που αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι με προσωρινή διάταξη, κατά τα δύο πρώτα έτη λειτουργίας της σχολής, δεκτοί προς εγγραφή γίνονται μόνο οι απόφοιτοι του Πανεπιστημίου ή και οι φοιτητές αυτού μετά από διετή τουλάχιστον φοίτηση, οι οποίοι όμως δεν υπερβαίνουν το 25^ο έτος της ηλικίας τους και αφού υποστούν επιτυχώς τις εισιτήριες εξετάσεις της σχολής. Γι' αυτή την προϋπόθεση καθώς και για την ευρύτερη θεωρητική μόρφωση των νέων γυμναστών μέσα από το πρόγραμμα μαθημάτων της σχολής, μερίμνησε ο ίδιος ο Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Αθ. Ευταξίας.³¹ Επίσης, η Σχολή των Γυμναστών είχε εξαρχής διοικητική αυτοτέλεια με την έννοια της μη προσάρτησής της στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο.³² Το έτος 1910 με σχετικό Β.Δ.³³

²⁶ Φ.Ε.Κ. 65 Α', 11-4-1975, Β.Δ. 222, «Περί αυξήσεως των ετών φοιτήσεως εις την Εθνικήν Ακαδημίαν Σωματικής Αγωγής».

²⁷ Φ.Ε.Κ. 87, 18-7-1982, Ν. 1268 «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων». Φ.Ε.Κ. 49, 20-4-1983, Δ. 107, «Οργάνωση και λειτουργία των Τμημάτων Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης». Φ.Ε.Κ. 124, 3-6-2013, Π.Δ. 85. Ίδρυση, μετονομασία, ανασυγκρότηση Σχολών και ίδρυση Τμήματος στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

²⁸ Λάμπρου, 2012, σελ. 144.

²⁹ Φ.Ε.Κ. 141, 12-7-1899, «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων» .

³⁰ Φ.Ε.Κ. 179, 14-8-1899, Β.Δ. (8) «Περί οργανισμού της Σχολής Γυμναστών».

³¹ Φ.Ε.Κ. 255, 20-11-1899, Αιτιολογική Έκθεση Α. Ευταξία η οποί προτάσσεται του Διατάγματος, σελ. 943.

³² Λάμπρου 2012, σελ. 117. & Καραναΐδου Μαρία, Η φυσική αγωγή στην ελληνική μέση εκπαίδευση (1862-1990) και ιδρύματα εκπαίδευσης γυμναστών (1882-1982), Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκης 2000, σελ. 128-129.

προσδιορίστηκαν λεπτομερώς και οι αρμοδιότητες του διευθυντή της, θέση την οποία κατείχε μέχρι το ακαδημαϊκό έτος 1916-7 ο Σ. Πέππας.³⁴

Όμως η λειτουργία της Σχολής Γυμναστών του 1899 δεν απέφυγε τα προβλήματα. Η μισθολογική κατάσταση και εξέλιξη των γυμναστών δεν ήταν συμβατή με το αυστηρό κριτήριο εισαγωγής για φοίτηση, ενώ παρατηρήθηκαν και πολιτικές κόντρες που υπονόμισαν τη λειτουργία της, ανάμεσα στον Α. Ευταξία και το διάδοχό του Υπουργό Παιδείας Σ. Στάη.³⁵ Ωστόσο, σημαντικές προσωπικότητες ήταν απόφοιτοι αυτής της σχολής όπως οι Ε. Παυλίνης και Α. Φέτσης, οι οποίοι έπαιξαν ουσιαστικό ρόλο τα επόμενα χρόνια στα γυμναστικά δρώμενα και δικαιολόγησαν κατά κάποιο τρόπο την αξία του αυστηρού κριτηρίου εισαγωγής.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα, το οποίο αδιαμφισβήτητα ήταν συνδεδεμένο με την ίδρυση και λειτουργία της νέας αναβαθμισμένης σχολής, ήταν και η σχετική δραστηριότητα η οποία παρατηρήθηκε εκείνη την εποχή σχετικά με τη θεσμοθέτηση του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής.³⁶ Στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα είχε αναπτυχθεί μια έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στους στρατιωτικούς³⁷ και τους γυμναστές σχετικά με την πρωτοβουλία της διδασκαλίας της γυμναστικής και της στρατιωτικής εκπαίδευσης στα σχολεία. Σε αυτή την αντιπαράθεση αποδίδεται η ανάθεση στη Σχολή των Γυμναστών το να εκπαιδεύσει προσωπικό ικανό να στελεχώσει τις στρατιωτικές και ναυτικές σχολές του Κράτους,³⁸ αλλά και η προσπάθεια των στρατιωτικών, από το 1906, για αποφοίτηση από το Στρατιωτικό Σχολείο, γυμναστών, όχι μόνο για το στρατό και το πολεμικό ναυτικό, αλλά και για τα σχολεία του κράτους (επιδίωξη η οποία τελικά δεν πραγματοποιήθηκε). Σύμφωνα με τον ίδιο τον Ι. Χρυσάφη, μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1906 και τον ενθουσιασμό από τις επιδείξεις της Σουηδικής ομάδας γυμναστικής, παρατηρήθηκε ενδιαφέρον για χρηματοδότηση και ίδρυση στην Ελλάδα, σχολής γυμναστών, κατά το πρότυπο του Σουηδικού Ινστιτούτου της Στοκχόλμης. Οργανώθηκε λοιπόν, επιτροπή με πρωτοβουλία του Δ. Βικέλα, η οποία λόγω της απειρίας της στα γυμναστικά δρώμενα, θεώρησε σωστό να προωθήσει την ιδέα της διδασκαλίας του νέου συστήματος στα σχολεία της χώρας από τους υπαξιωματικούς, όπως συνέβαινε κατά πλειοψηφία και στα Σουηδικά Σχολεία. Επετεύχθη μέσω και του Υπουργείου των Στρατιωτικών η σύνταξη και ψήφιση νομοσχεδίου σύμφωνα με το οποίο ιδρύοταν Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής και όλη η σωματική αγωγή των νέων ενετίθετο αποκλειστικά σε στρατιωτικούς. Τελικά, σύμφωνα και με τον Ι. Χρυσάφη, εκδηλώθηκε έντονη αντίδραση από τον ενδιαφερόμενο γυμναστικό κόσμο και «κατορθώθη ευτυχώς η μη οριστική εφαρμογή αυτού».³⁹

³³ Φ.Ε.Κ. 193, 9-6-1910, «Περί οργανισμού της Σχολής των Γυμναστών».

³⁴ Λάμπρου, 2012, σελ. 117: Αγνώστου συγγραφέα), «Ε.Α.Σ.Α., Το ανώτατο γυμναστικό ίδρυμα της χώρας. Η εξέλιξίς του», περιοδ. Σωματική Αγωγή, τχ. 1, Σεπτέμβριος 1952, σελ. 19.

³⁵ Λάμπρου 2012, σελ. 117. & Καρανταΐδου, 2000, σελ. 125-126.

³⁶ Φ.Ε.Κ. 180, 27-7-1906, Ν. ΓΡΝΗ', «Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής», Φ.Ε.Κ. 2, 2-1-1909, «Περί προσωρινού κανονισμού του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής», Φ.Ε.Κ. 5, 4-1-1918, Ν. 1127, «Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής».

³⁷ Λάμπρου 2012, σελ. 118. & Καρανταΐδου, 2000, σελ. 127-128.

³⁸ Φ.Ε.Κ. 193, 9-6-1910, «Περί οργανισμού της Σχολής των Γυμναστών».

³⁹ Χρυσάφης Ιωάννης, Η Σωματική Αγωγή και η στρατιωτική προπαίδευσις της νεότητος και η ενδεικνύομενη οργάνωσις αυτών, Δελτίον Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, Παράρτημα 15ο, υπομνήματα Ι. Ε. Χρυσάφη, Εν Αθήναις, 1925, σελ. 38-39.

Κορυφαίο γεγονός της προαναφερθέντας έντονης αντίδρασης από τον ενδιαφερόμενο γυμναστικό κόσμο, αποτέλεσε τον Ιανουάριο του 1907, το υπόμνημα⁴⁰ των «μαθητών» της Σχολής Γυμναστών προς την Βουλή των Ελλήνων. Πιο συγκεκριμένα, οι «μαθητές»⁴¹ της Σχολής Γυμναστών κορυφώνουν τις διαμαρτυρίες τους εναντίον νομοσχεδίου, το οποίο εισήχθη στις 2 Δεκεμβρίου του 1906 προς ψήφιση στη Βουλή και το οποίο καθιστούσε μη επαρκές το πτυχίο της Σχολής Γυμναστών, υποχρεώνοντάς τους να φοιτήσουν και στο Στρατιωτικό Σχολείο της Γυμναστικής «*επί χρόνο αόριστο*». Με βάση την μέχρι τότε ισχύουσα νομοθεσία, μετά από διετή φοίτηση στο Πανεπιστήμιο και στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο κατατάχθηκαν στη Σχολή Γυμναστών, όπου μετά από διετή φοίτηση και επί πτυχίω εξετάσεις αποκτούσαν το δικαίωμα να διορισθούν ως «γυμναστές».

Το 24σέλιδο υπόμνημα των «μαθητών» της Σχολής Γυμναστών προς τη Βουλή των Ελλήνων, με τίτλο «*Η εν Ελλάδι Γυμναστική και το Νομοσχέδιον Περί Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής*», χωριζόταν σε έξι (6) επιμέρους ενότητες με τίτλους: «*Προς την σεβαστήν Βουλήν των Ελλήνων*», «*Α' Το νέον νομοσχέδιον περί Γυμναστικής*», «*Β' Το εν Ελλάδι Γυμναστικόν Σύστημα*», «*Γ' Ανάγκη εφαρμογής του εν ισχύει Γυμναστικού Συστήματος*», «*Δ' Η υπονόμευσις της εν Ελλάδι Γυμναστικής*», «*Ε' Επιβαλλόμενη Πρόκλησις*».

Στην ενότητα με τίτλο «*Προς την σεβαστήν Βουλήν των Ελλήνων*», οι «μαθητές» της Σχολής προλογίζουν καταγράφοντας την πεποίθηση ότι αυτό που αναγράφεται στο νομοσχέδιο περί της δήθεν «*περαιτέρω θεωρητικής και πρακτικής τελειοποιήσεως*» τους στο Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής είναι απλώς πρόσχημα και ότι καλύπτεται ένα αδίκημα εις βάρος τους καθώς και η υπονόμευση της Γυμναστικής στην Ελλάδα. Λόγω του ότι οι προφορικές τους παραστάσεις δεν έτυχαν ευμενούς υποδοχής από τον αρμόδιο υπουργό, αναγκάστηκαν να αποταθούν με αυτό το υπόμνημα στη Βουλή των Ελλήνων και παρακαλούν να λάβει αυτή υπόψη της τα όσα γράφουν, κατά τη συζήτηση του συγκεκριμένου νομοσχεδίου.

Στην ενότητα με τίτλο «*Α' Το νέον νομοσχέδιον περί Γυμναστικής*», οι «μαθητές» της Σχολής αρχικά αναφέρονται στο νόμο ΓΡΝΗ' «*Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής*» ο οποίος ψηφίστηκε στη Βουλή στις 11 Ιουλίου 1906. Σύμφωνα με τους «μαθητές»: Όταν υποβλήθηκε στη σύνοδο της Βουλής αρχικά σχέδιο νόμου από τον πρωθυπουργό και υπουργό των Στρατιωτικών Θεοτόκη, με σκοπό του νόμου το Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής να «*παρασκευάζει*» γυμναστές όχι μόνον για το στρατό και το πολεμικό ναυτικό αλλά και για όλα τα σχολεία του κράτους, υπήρξε -κατά τη συζήτηση που ακολούθησε- η τοποθέτηση/αντίδραση από τον υπουργό Παιδείας Στεφανόπουλο, ο οποίος παρατήρησε ότι κάτι τέτοιο ήταν άτοπο, «*αφού έδωκε τόσους καρπούς η πολιτική Γυμναστική να την υπαγάγωμεν εις την στρατιωτικήν*». Τη γνώμη αυτή βρήκε σωστή και δίκαια και ο εισηγητής του νομοσχεδίου και συγκατένευσε στην απόρριψη των σχετικών διατάξεων πριν την ψήφιση του συγκεκριμένου νόμου, ορίζοντας ως σκοπό του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής «*η εκπαίδευσις αξιωματικών και υπαξιωματικών του στρατού της ξηράς και θαλάσσης, ίνα καταστώσιν ικανοί προγυμνασταί της ατομικής εκπαιδεύσεως των*

⁴⁰ Υπόμνημα των μαθητών της Σχολής των Γυμναστών προς την Βουλήν των Ελλήνων. «*Η ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ ΠΕΡΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ*». Αθήναι, 1907, Εκ του Τυπογραφείου Αθ. Γ. Δεληγιάννη.

⁴¹ Τα ονόματα των μαθητών της Σχολής Γυμναστών που υπογράφουν στο τέλος του συγκεκριμένου υπομνήματος είναι: Κ. Πετρουλάκης, Κ. Παπακωνσταντίνου, Γ. Καραθάνος, Χ. Θεοφίλης, Δ. Ανδρεάδης, Α. Φωτόπουλος, Α. Θυμόπουλος, Α. Σαχίνης, Φ. Τρούλης, Ε. Ζαγοριανός, Ν. Τσιγκιρίδης, Σπ. Σκορδίλης, Φ. Καρδαράς, Μ. Παναγιωτόπουλος, Δ. Χατζηϊωάννου, Κ. Στέκος, Μ. Τσαουσάνης, Δ. Κορδάτος, Σ. Παλιγγίνης, Ν. Παναγιωτόπουλος, Σ. Παυλίνης, Π. Κομιανός, Α. Δημητριάδης, Δ. Βορίσης.

ανδρών του στρατού της ξηράς και θαλάσσης». Μετά την παρέλευση πέντε μηνών και χωρίς να έχει καν λειτουργήσει το Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής, υποβλήθηκε ξαφνικά στη Βουλή νέο νομοσχέδιο επαναφέροντας τις διατάξεις που είχαν απαλειφθεί εκ του νόμου ΓΡΝΗ'. Στο νέο νομοσχέδιο εκτός του πρώτου και κύριου σκοπού της παρασκευής γυμναστών για το στρατό της ξηράς και της θάλασσας αναγράφεται και άλλος διττός σκοπός, δηλαδή η συμπλήρωση με αξιωματικούς «θέσεων ελλειπόντων γυμναστών» στα δημόσια και ιδιωτικά εκπαιδευτήρια, καθώς και «η περαιτέρω θεωρητική και πρακτική τελειοποίησις εν τη Γυμναστική των πτυχιούχων της Σχολής Γυμναστών και των διδασκάλων των δημοτικών σχολείων του Κράτους». Οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών επιχειρηματολογούν κατά του νέου νομοσχεδίου, καταγράφοντας ότι: 1) δεν είναι δίκαιο να υποβληθούν εκ των υστέρων σε αυτήν την υποχρέωση, οι πτυχιούχοι γυμναστές και δημοδιδάσκαλοι, εφόσον είναι απαλλαγμένοι αυτής, σύμφωνα και με την κείμενη νομοθεσία. 2) Δεν επιτρέπεται να ψηφισθεί από τη Βουλή το νομοσχέδιο ως έχει, εφόσον σε αυτό δεν καθορίζεται σε τι θα συνίσταται «η περαιτέρω θεωρητική και πρακτική τελειοποίησις», ούτε και πόσο χρόνο θα διαρκέσει η φοίτηση για αυτό το λόγο. 3) Αν και στο νέο νομοσχέδιο αναγράφεται ότι «διά Β. Διατάγματος κανονισθήσονται... τα περί πρακτικής και θεωρητικής τελειοποίησης...» δεν είναι πρόπον κατ' εξοχήν νομοθετικές διατάξεις να θεσπίζονται δια Β. Διατάγματος. 4) Δεν συνοδεύει το νέο νομοσχέδιο «πραγματική» και λεπτομερής εισηγητική έκθεση η οποία θα εξηγήει στη Βουλή: α) γιατί ενώ προ πέντε μηνών ήταν κατά της υπαγωγής της πολιτικής Γυμναστικής στην στρατιωτική, τώρα με το νέο νομοσχέδιο τάσσεται υπέρ. β) Σε τι είναι ελλιπής η παρούσα θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση στη Γυμναστική, των πτυχιούχων της Σχολής Γυμναστών, καθώς και σε τι μέλλει να τελειοποιηθεί αυτή, δια της φοιτήσεως τους στο Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής. 5) Η μικρής έκτασης εισηγητική έκθεση που προτάσσεται του νέου νομοσχεδίου, στην οποία αναγράφεται η φράση «πληρεστέρα επιτυχία του σκοπού της εφαρμογής ενιαίου γυμναστικού συστήματος καθ' όλον το Κράτος», χωρίς οποιασδήποτε επεξηγήσεως, είναι κενή κάθε σημασίας διότι δεν προσδιορίζεται ποιο είναι το «ενιαίο γυμναστικό σύστημα», καθώς και πως αυτό δεν δύναται να εφαρμοσθεί διά της υφιστάμενης Σχολής Γυμναστών, αλλά μόνο διά του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής.

Για τους παραπάνω λόγους, στην επόμενη ενότητα με τίτλο «Β' Το εν Ελλάδι Γυμναστικόν Σύστημα», οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών παραθέτουν μια επιστημονικά και ιστορικά τεκμηριωμένη ανάλυση σχετικά με το γυμναστικό σύστημα στη χώρα, επιθυμώντας μεταξύ άλλων να αντικρούσουν και τις αναδυόμενες απόψεις όσων πιθανά δεν γνωρίζουν τα της Γυμναστικής, ότι είτε στην Ελλάδα στερούμεθα οποιουδήποτε γυμναστικού συστήματος, είτε ότι το τυχόν υπάρχον γυμναστικό σύστημα δεν έχει να επιδείξει την αναγκαία ενότητα. Η επιστημονική και ιστορική αυτή ανάλυση θέτει ως βάση τους Έλληνες προγόνους και υποστηρίζει την επίδραση και επιρροή κυρίως δύο γυμναστικών συστημάτων σε όλες τις χώρες ανά τον κόσμο, δηλαδή του Γερμανικού και του Σουηδικού γυμναστικού συστήματος. Συνεχίζοντας, οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών τονίζουν το ρόλο του νόμου ΒΧΚΑ' του 1899 και τα συνακόλουθα αυτού Διατάγματα της επιτροπής, υπό την προεδρία του τότε υπουργού Παιδείας Ευταξία, στην καθιέρωση ενιαίου γυμναστικού συστήματος στην Ελλάδα, ενώ τελικά επισημαίνουν στοιχεία προόδου από την εφαρμογή αυτού του νόμου και του συνακόλουθου γυμναστικού συστήματος.

Στην ενότητα με τίτλο «Γ' Ανάγκη εφαρμογής του εν ισχύει Γυμναστικού Συστήματος», οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών επιχειρηματολογούν αναφέροντας και αναλύοντας κυρίως τα εξής: 1) τις αρνητικές συνέπειες της μη εφαρμογής κάποιων από τις διατάξεις του νόμου ΒΧΚΑ'

του 1899, όπως α) της έλλειψης επιθεωρήσεως, εποπτείας και ελέγχου εφαρμογής του αναλυτικού προγράμματος και διδασκαλίας της γυμναστικής και β) της ίδρυσης γυμναστηρίων με τα κατάλληλα γυμναστικά όργανα. 2) Τη μάταιη πρόβλεψη του νέου νομοσχεδίου για (μέσω δωρεάς των εξ Αιγύπτου ομογενών) ίδρυση Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής και κλειστών αιθουσών γυμναστικής «κατ' απομίμησιν» του Κεντρικού Ινστιτούτου Γυμναστικής της Στοκχόλμης (χώρας με ψυχρό κλίμα σε αντίθεση με το κλίμα στην Ελλάδα). 3) Την ελλιπή διδασκαλία της Γυμναστικής στην επαρχία λόγω της έλλειψης Γυμναστών, γυμναστηρίων και γυμναστικών οργάνων, με συνέπεια μεταξύ άλλων οι μεν προβλεπόμενοι του νόμου ΒΧΚΑ' του 1899 Σχολικοί Αγώνες να περιορισθούν σχεδόν και μόνο στην πρωτεύουσα, οι δε Πανελλήνιοι Αγώνες να αποβούν κυρίως οι Παναθηναϊκοί. 4) Τη μη εφαρμογή και άλλων διατάξεων του νόμου ΒΧΚΑ' όπως α) η παύση αποστολής υποτρόφων στην Εσπερία προς τελειοποίηση των γυμναστικών σπουδών κατά την επιστροφή αυτών στην Ελλάδα, β) η «παντελής αχρηστία» διατάξεων περί κολυμβητικής, κωπηλασίας και σκοποβολής.

Στην ενότητα με τίτλο «Δ' Η υπονόμεισις της εν Ελλάδι Γυμναστικής», οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών διατυπώνουν τα αντίστοιχα επιχειρήματά τους, σημαντικότερα των οποίων κρίνονται τα εξής: 1) ποια θα είναι τα αποτελέσματα εφαρμογής του νέου νομοσχεδίου εάν γίνει νόμος του κράτους σε σχέση με την επαγγελματική και μισθολογική εξέλιξη των γυμναστών και των στρατιωτικών. 2) Διαχωρισμός της Γυμναστικής σε α) παιδαγωγική ή αστική β) στρατιωτική γ) ιατρική ή θεραπευτική και διατύπωση της άποψης ότι η α και β δεν πρέπει να συγχέονται μεταξύ τους. 3) Η εφαρμογή του νόμου τελικά δεν θα είναι συμφέρον ούτε για τη μαθητιούσα νεολαία, ούτε για το στράτευμα, ούτε για το ίδιο το κράτος. 4) Το Βασιλικό Κεντρικό Γυμναστικό Ινστιτούτο στη Στοκχόλμη της Σουηδίας συνιστά ίσως το μοναδικό παράδειγμα στον κόσμο, σε αντίθεση με κατεξοχήν στρατιωτικές χώρες της Γερμανίας και της Γαλλίας, όπου αποφεύγουν να συστήσουν διαφορετικά Σχολεία Παιδαγωγικής και Στρατιωτικής Γυμναστικής, (καθώς και ποτέ και για κανένα λόγο δεν επιτρέπουν την αντικατάσταση της μιας γυμναστικής από την άλλη). 5) Η Σουηδία συνιστά ιδιαίτερο παράδειγμα διότι δεν διαθέτει ούτε χρειάζεται να διαθέσει μόνιμο στρατό όπως η Ελλάδα, εφόσον «ούτε εθνικά δίκαια έχει να διεκδικήσει ούτε υπό πολλών και παντοίων κινδύνων περιστοιχίζεται, ως η Ελλάς». 6) Η απόσπαση στρατιωτικών στα σχολεία για τη διδασκαλία της Γυμναστικής θα αφαιρούσε το έμπυχο δυναμικό από το στράτευμα. 7) Το οικονομικό κόστος αναφορικά με τους μισθούς των γυμναστών που θα προέρχονταν από το στρατό, για τη διδασκαλία της γυμναστικής, στα περίπου 340 σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης (και τα χιλιάδες σχολεία Δημοτικής Εκπαίδευσης), τα οποία λειτουργούν εκείνη την εποχή στη χώρα, θα ήταν επιζήμιο και ολέθριο.

Στην ενότητα με τίτλο «Ε' Επιβαλλόμενη Πρόκλησις», οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών συνοψίζουν καταλήγοντας ότι, όπως απέδειξαν, η Ελλάδα έχει γυμναστικό σύστημα και ότι αυτό μπορεί να δώσει τους πλήρεις καρπούς του εάν υπάρξει πλήρης και τέλεια εφαρμογή του, η οποία «είναι κυρίως και κατ' εξοχήν ζήτημα οικονομικόν». Συγκεκριμένα είναι απόφαση του Κράτους: 1) η βελτίωση της θέσης των γυμναστών της Μέσης Εκπαίδευσης και η πληρωμή, για αυτούς, όλων των σχολείων. 2) Η ίδρυση των αναγκαίων γυμναστηρίων στην επαρχία και η εφαρμογή των διατάξεων του ισχύοντος νόμου αναφορικά με την κολυμβητική, την κωπηλασία και ιδιαίτερα για την σκοποβολή και τους σκοπευτικούς αγώνες σε όλη τη χώρα. 3) Η ενεργοποίηση των διατάξεων σχετικά με την επιθεώρηση της γυμναστικής. Τα προαναφερθέντα, σύμφωνα με τους «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών, αποτελούν τις απαραίτητες συνθήκες ώστε να λυθεί αισίως όχι μόνο το

γυμναστικό, αλλά και το στρατιωτικό στην Ελλάδα ζήτημα, η δε δαπάνη με την οποία θα επιβαρυνόταν ο ετήσιος προϋπολογισμός του Υπουργείου Παιδείας «*θα μετατρέπετο εις οικονομίαν μεγάλην εν τω Υπουργείω των Στρατιωτικών*». Σε διαφορετική περίπτωση, εάν προχωρήσει το συγκεκριμένο νομοσχέδιο και ψηφισθεί ως νόμος, ο πιθανότερος κίνδυνος είναι να ανατραπεί ό,τι καλό είχε μέχρι στιγμής επιτευχθεί στη Γυμναστική στη χώρα. Και ως παράδειγμα προς αποφυγή, χρησιμοποιείται από τους «μαθητές» το τι συνέβη πριν χρόνια στην Πρωσία, όπου ο Rothstein ίδρυσε στο Βερολίνο ανώτερα Γυμναστική Σχολή με στόχο να συνενώσει σε αυτήν, την μόρφωση των στρατιωτικών και πολιτικών γυμναστών, προσπάθεια η οποία τελικά, για λόγους που αναφέρουν, απέτυχε. Οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών συνεχίζουν την επίθεση προς τους εμπνευστές του συγκεκριμένου νομοσχεδίου, ζητώντας -ρητορικά ρωτώντας- να μάθουν ποιος είναι ο Έλληνας Rothstein, ο οποίος -έχει συγκεκριμένες σπουδές σε Στρατιωτικά Σχολεία Γυμναστικής του εξωτερικού, όπως καταγράφεται στο νομοσχέδιο- και συντάσσει και υποβάλει στο Υπουργείο των Στρατιωτικών τα διάφορα περί Γυμναστικής νομοσχέδια, με τα οποία επιδιώκεται η υπονόμηση της Γυμναστικής στη χώρα. Τελικά, οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών διατυπώνουν την πρόκληση προς τον «*Έλληνα Rothstein*» και «*Μεσσία της γυμναστικής τους αναγέννησης*», εφόσον τελικά αυτός θα είναι και ο Διοικητής του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής, να δεχθεί τον εξής «*διαγωνισμό*»: οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών προτείνουν να διαγωνισθούν σε αυτόν, θεωρητικώς και πρακτικώς ενώπιον επιτροπής, απαρτιζόμενης από ειδικευμένους και αναγνωρισμένους ειδικούς της Γυμναστικής της χώρας, ή ενώπιον της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων υπό την προεδρία του Διαδόχου του Ελληνικού Θρόνου. Οι «μαθητές» δηλώνουν ότι θα είναι πρόθυμοι, στην περίπτωση που υστερήσουν σε αυτόν τον διαγωνισμό, να απέχουν εφεξής κάθε αντίδρασης εναντίον αυτού και των σχεδίων του. Σε διαφορετική περίπτωση ο «*Έλληνας Rothstein*» επιβάλλεται να επανέλθει στο πρώτο και κύριο έργο του στο στράτευμα, για το οποίο η πολιτεία τον σπούδασε και να σταματήσει να κινεί γη και ουρανό για να παρακωλύσει και εάν είναι δυνατόν να ανατρέψει κάθε γυμναστική εργασία η οποία έχει πραγματοποιηθεί μέχρι τότε από όσους ολόκληρη τη ζωή τους την έχουν αφιερώσει αποκλειστικά σε αυτή και μόνον.

Τελικά, για άλλη μια φορά, το συγκεκριμένο νομοσχέδιο με τις διατάξεις του, στις οποίες ήταν αντίθετος ο ενδιαφερόμενος γυμναστικός κόσμος και ειδικά -όπως αναλύθηκε- οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών, δεν πέρασε. Μάλιστα, ως θετική εξέλιξη ως προς τη λειτουργία και εκπαίδευση των μελλόντων γυμναστών κρίνεται το γεγονός ότι από το 1909 με το Ν. ΓΥΛΗ⁴² στον οποίο εισηγητής ήταν ο Α. Ευταξίας (ως Υπουργός Οικονομικών αυτή τη φορά) άλλαξαν τα κριτήρια εισαγωγής. Σύμφωνα με το νέο νόμο, στη Σχολή Γυμναστών εγγράφονται μετά από εισιτήρια δοκιμασία όσοι ήταν απόφοιτοι λυκείου ή γυμνασίου ή άλλου ομοταγούς εκπαιδευτηρίου ή διδασκαλείου. Αυτό, σύμφωνα και με τον Ι. Χρυσάφη ήταν ορθό, διότι (πριν το συγκεκριμένο νόμο του 1909) ελάχιστοι προσέρχονταν στη σχολή για να φοιτήσουν, ενώ πολλοί από όσους τελικά προσέρχονταν αμελούσαν τα μαθήματα της Σχολής λόγω των άλλων Πανεπιστημιακών τους σπουδών, με κίνδυνο η Σχολή να σταματήσει να λειτουργεί.⁴³

⁴² Φ.Ε.Κ. 284, 5-12-1909, Νόμος ΓΥΛΗ', «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης του ΒΧΚΑ' νόμου περί γυμναστικής κλπ.»

⁴³ Χρυσάφης, 1925, σελ. 42.

4. Το φοιτητικό κίνημα των «Γυμναστικών» του 1907

Κατά τη διάρκεια της ίδιας χρονικής περιόδου με τη σχετική διαμαρτυρία των «μαθητών» της Σχολής Γυμναστών και το υπόμνημά τους, διαφαίνεται να συμβαίνουν μια σειρά από γεγονότα τα οποία χαρακτηρίστηκαν ως τα «Γυμναστικά» του 1907.

Τα «Γυμναστικά» εκδηλώθηκαν το 1907, αλλά οι ρίζες τους ανιχνεύονται στον νόμο ΒΧΚΑ΄ «περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών συλλόγων» του 1899. Οι φοιτητές αντέδρασαν, μεταξύ άλλων αιτημάτων που είχαν, και στην υποχρεωτική παρακολούθηση και επιτυχή εξέταση στο μάθημα της γυμναστικής, ως προϋποθέσεις για τη συμμετοχή τους στις πτυχιακές και διδακτορικές εξετάσεις.

Από τις 20 Νοεμβρίου έως τις 4 Δεκεμβρίου 1907 οι φοιτητές του Πανεπιστημίου προχώρησαν σε συγκεντρώσεις, αποχές από τα μαθήματα, επιδόσεις ψηφισμάτων σε πανεπιστημιακές και πολιτικές αρχές, καταλήψεις, ενώ η κατάσταση έγινε αρκετά έκρυθμη στο τέλος αυτών των δύο εβδομάδων ώστε να σημειωθούν και ανταλλαγές πυροβολισμών μεταξύ χωροφυλάκων και φοιτητών.⁴⁴

Οι φοιτητές είχαν τρία βασικά αιτήματα. Ζητούσαν: «α) την απόλυση του κ. Αρβανίτου [διευθυντή του πανεπιστημιακού/ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου], β) την αντικατάσταση της Σουηδικής γυμναστικής διά ξιφασκίας και οπλασκίας και γ) την κατάργηση του νόμου περί υποχρεωτικού της γυμναστικής».⁴⁵ Η στοχοθεσία των αιτημάτων σε ένα περιορισμένο πλαίσιο και το γεγονός ότι εκ πρώτης όψεως ο χαρακτήρας των φοιτητικών αξιώσεων φαινόταν να είναι σχετικά ασήμαντος, δε δικαιολογεί την ένταση των αντιδράσεων. Ούτε το εύρος τους: στις αρχές Δεκεμβρίου οι φοιτητές του Πολυτεχνείου συντάχθηκαν με τους συναδέλφους τους από το Πανεπιστήμιο, και επέδωσαν στον υπουργό Παιδείας ανάλογα αιτήματα.⁴⁶ Τις ημέρες εκείνες όμως, τα επεισόδια προκάλεσαν ευρύτερες συζητήσεις στη χώρα, που έδειχναν ότι τα ζητήματα που προέκυψαν από τα γεγονότα κάποιες φορές μπορεί να αφορούσαν την κορυφή του παγόβουνου από μια σειρά ευρύτερων και πιο ουσιαδών ζητημάτων. Τέτοια ζητήματα μπορεί να ήταν το αν η στρατιωτική εκπαίδευση πρέπει να είναι θέμα του στρατού ή αν θα πρέπει να διαχυθεί σε όλο το κοινωνικό σώμα, σε συλλόγους, πολιτικές συλλογικότητες κτλ.,⁴⁷ ο βαθμός στον οποίο οι φοιτητές πρέπει να έχουν λόγο στα πανεπιστημιακά πράγματα και κατά πόσο η «κύρια αιτία και της παρούσης των φοιτητών εξεγέρσεως είναι η καθόλου αναρχία, η κρατούσα εν τω πανεπιστημίου...»,⁴⁸ τα όρια της διαμαρτυρίας και ο βαθμός στον οποίο η πολιτεία είναι σε θέση να εφαρμόσει το κράτος δικαίου και τους νόμους.⁴⁹ Την ίδια στιγμή άλλωστε, το θέμα έγινε αντικείμενο συζήτησης και απασχόλησε και

⁴⁴ Σιμενή Περσεφόνη, *Φοιτητικές ταραχές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών: Η περίπτωση των «Γυμναστικών» του 1907*, 3^ο Διεθνές Συνέδριο «Ιστορία της Εκπαίδευσης», Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, Πάτρα, 1-3 Οκτωβρίου 2004.

⁴⁵ Εφημ. Αθήναι, 21/11/1907.

⁴⁶ Εφημ. Αθήναι 12/3/1907.

⁴⁷ Εφημ. Αθήναι, 30/11/1907.

⁴⁸ Εφημ. Αθήναι, 28/11/1907.

⁴⁹ Εφημ. Αθήναι 5/12/1907.

μέρος της τότε διανόησης, όπως τον Γρηγόριο Ξενόπουλο, ο οποίος αρθρογράφησε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον σχετικά με τα Γυμναστικά και τις προεκτάσεις τους.⁵⁰

Τις μικρότερες προεκτάσεις στο ευρύτερο κοινωνικό ή πολιτικό επίπεδο φαίνεται να είχε το πρώτο από τα τρία αιτήματα των φοιτητών. Το αίτημα για απομάκρυνση του Αρβανίτη φαίνεται απλώς να οφειλόταν στο γεγονός ότι οι φοιτητές τον θεωρούσαν «σκαιόν και βάνανυσον», όπως ανέφερε ο φοιτητής που απηύθυνε την κεντρική ομιλία στην φοιτητική συγκέντρωση της πρώτης ημέρας. Κεντρικό σύνθημα μάλιστα των φοιτητών όταν η πορεία τους έφθασε στο Γυμναστήριο ήταν το «*Κάτω ο Σεϊφουλάχ ο Αρβανίτης*»,⁵¹ αναφερόμενοι μάλλον στον Σεϊφουλάχ πασά, μέραρχο του οθωμανικού στρατού με συμμετοχή στον πόλεμο του 1897 και μετέπειτα ανώτατο διοικητικό στέλεχος στην ακόμα οθωμανοκρατούμενη βόρεια Ελλάδα.

Το δεύτερο αίτημά τους, η υποχρεωτικότητα του μαθήματος της γυμναστικής, ήταν πιο σύνθετο. Ανιχνεύοντας τα αίτια για τα οποία το κράτος θέλησε να επιβάλει τη γυμναστική στους φοιτητές, θα αναφέραμε κατά πρώτον το πνεύμα που είχε επικρατήσει μετά από τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων το 1896, και κατά δεύτερον το πνεύμα στρατιωτικής ετοιμότητας που είχε επικρατήσει στη χώρα. Αυτό οφειλόταν τόσο στην ελληνική ήττα στον πόλεμο του 1897, όσο και στις милитарιστικές αντιλήψεις που επικρατούσαν τότε στην Ευρώπη, οι οποίες έκαναν πολλούς να υποστηρίζουν και στην Ελλάδα τη σωματική και στρατιωτική προετοιμασία των νέων ανδρών.⁵²

Ήταν ένα ζήτημα που το Πανεπιστήμιο είχε αντιμετωπίσει και παλαιότερα. Την πρώτη χρονιά εφαρμογής της υποχρεωτικής παρακολούθησης της γυμναστικής (1899-1900), από τους 500 φοιτητές που ενεγράφησαν, μόνο οι 149 παρίσταντο στα μαθήματα.⁵³ Η απόσταση του Γυμναστηρίου από το κέντρο και από άλλες υποδομές του Πανεπιστημίου, ώθησε το τελευταίο να φτιάξει άλλο χώρο άσκησης από το ακαδημαϊκό έτος 1905-1906.⁵⁴

Παρόλα αυτά, η κατάσταση δε βελτιώθηκε, και επιπλέον στο συγκεκριμένο θέμα οι φοιτητές βρήκαν μάλλον την υποστήριξη της κοινής γνώμης. Όπως γράφτηκε τότε, «*η εφαρμογή της γυμναστικής ως μαθήματος υποχρεωτικού διά τους φοιτητάς, είναι και άστοχος και ανεφάρμοστος*». Ως βασικά επιχειρήματα αναφέρονταν η ήδη μακρόχρονη εξάσκηση των φοιτητών στη γυμναστική από το Δημοτικό, οι υπόλοιπες ελλείψεις στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση που είχαν προτεραιότητα και το γεγονός ότι οι φοιτητές έπρεπε να συγκεντρωθούν στα μαθήματά τους.⁵⁵ Ως βασικό επιχείρημα αναφερόταν επίσης η απόσταση που έπρεπε να διανύσουν οι φοιτητές για να φθάσουν στο ακαδημαϊκό Γυμναστήριο, δεδομένου ότι πολλοί εξ αυτών δεν έμεναν σε κεντρικά σημεία της Αθήνας, πηγαινοέρχονταν στους τόπους καταγωγής τους κτλ. Η εφημερίδα *Αθήναι* ανέβαζε αυτό το ποσοστό, με μια μάλλον μεγάλη δόση υπερβολής, στα «*κεννήντα εννέα εκατοστά*

⁵⁰ Εφημ. *Αθήναι* 22/11/1907, 25/11/1907.

⁵¹ Εφημ. *Αθήναι* 21/11/1907.

⁵² Σιμενή, 2004. & Κουλούρη Χριστίνα, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922*. Εκδόσεις ΙΑΕΝ & ΚΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα 1997, σελ. 69-75.

⁵³ Κουλούρη, 1997, σελ. 75.

⁵⁴ Σιμενή, 2004. & Βλ. και την υποσημείωση 21, όπου καταγράφεται ότι το δεύτερο Ακαδημαϊκό ή Πανεπιστημιακό Γυμναστήριο βρισκόταν στον ακάλυπτο του «Παλιού Χημείου».

⁵⁵ Εφημ. *Αθήναι*, 22/11/1907.

των φοιτητών».⁵⁶ Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό είχε βάση, αν λάβουμε υπόψη ότι οι φοιτητές έπρεπε υποχρεωτικά να συμπληρώσουν εκατό-δέκα (110) παρουσίες στη γυμναστική⁵⁷ και τις πρακτικές δυσκολίες που αυτή η συχνή παρουσία δημιουργούσε.

Το τελευταίο αίτημα των φοιτητών εντασσόταν στο πλαίσιο των αντιλήψεων που επικρατούσαν τότε για την αρρενωπότητα και κυρίως για την καθυπόταξη των δραστηριοτήτων της νεολαίας στη στρατιωτική προετοιμασία του έθνους. «Οι φοιτηταί, είπεν [ο φοιτητής που απηύθυνε την ομιλία του στην πρώτη συγκέντρωση, ζητώντας την αντικατάσταση της σουηδικής γυμναστικής με στρατιωτικές ασκήσεις], είνε άνδρες, και ως τοιούτοι πρέπει να εκτελώσιν αναλόγους ασκήσεις και να μην αναγκάζονται δε να παίζωσιν εις την γραμμήν τα Σουηδικά παίγνια».⁵⁸

Οι απόψεις αυτές δεν εκπλήσσουν, αφού στο Πανεπιστήμιο επικρατούσαν «συντηρητικές» θέσεις καθόλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, σχετικά με ζητήματα όπως το περιεχόμενο των αξιών της Αρχαίας Ελλάδας και η μεταλαμπάδευσή τους στη Νεότερη, η επιβολή μιας γλώσσας καθαρής από «βαρβαρικά» στοιχεία, η αποδοκιμασία του «ξενισμού», και γενικά η αποστολή του Πανεπιστημίου ως ενός χώρου με κυρίως «εθνική» αποστολή. Ανάλογη αποστολή είχε αποδοθεί τότε και σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια (ιδίως γερμανικά), αλλά «στην περίπτωση του ελληνικού Πανεπιστημίου τα σχετικά ιδεολογήματα εμφανίζουν μια υπερτροφική ανάπτυξη που υπερακοντίζει τον εκπαιδευτικό ρόλο του ιδρύματος».⁵⁹ Ειδικά για το ζήτημα που εξετάζουμε, υπήρχαν φωνές στο Πανεπιστήμιο από τη δεκαετία του 1880 οι οποίες υποστήριζαν ότι πρέπει να συνδυάζεται «η γραφίς μετά του ζίφους».⁶⁰

Συχνά, η φοιτητική νεολαία ακολουθούσε σε αυτή τη «συντηρητικοποίηση»: «Οι φοιτητές, ακολουθώντας την καμπύλη των μετα-κινήσεων στο πολιτικό και ιδεολογικό πεδίο που συντελούνται μετά το 1864 απομακρύνονται βαθμιαία από τον φιλελευθερισμό της προεπαναστατικής περιόδου-επηρεάζονται άμεσα από το στρατιωτικό πνεύμα της εποχής και στρέφονται προς τον εθνικισμό».⁶¹ Η τάση αυτή επιδεινώθηκε δεδομένου ότι σταδιακά το Πανεπιστήμιο ανέδειξε ως στόχο του την παρέμβαση στη συγκρότηση και την ηθική καλλιέργεια των φοιτητών, είτε μέσω των μαθημάτων, είτε μέσω των προσπαθειών χειραγώγησης των φοιτητικών λεσχών και συλλόγων.⁶² Βλέπουμε έτσι τους φοιτητές να συντάσσονται με συντηρητικές φωνές των καθηγητών τους (όπως ο Κόντος νωρίτερα ή ο Μιστριώτης αργότερα) σε μια σειρά από περιπτώσεις. Τέτοιες ήταν η επίθεση κατά του Βερναρδάκη τη δεκαετία του 1860 για τις νεωτερικές προσεγγίσεις του στην ελληνική γραμματική, τα Ευαγγελικά (1901), τα Ορεστειακά (1903) και το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο του 1910 όταν και χαρακτηρίζουν τον υπουργό Παιδείας Α. Παναγιωτόπουλο ως υβριστή της

⁵⁶ Εφημ. Αθήναι, 22/11/1907.

⁵⁷ Ρήγος, Άλκης, Ελληνικό πανεπιστήμιο και φοιτητικό κίνημα (τόμος Α'). Από το χθες στο σήμερα του θεσμού, 1837-1909: Με επίμετρο της πορείας μέχρι σήμερα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2010, σελ. 266.

⁵⁸ Εφημ. Αθήναι, 21/11/1907.

⁵⁹ Λάππας, Κώστας, Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΑΕΝ & ΚΝΕ-ΕΙΕ, 2004, σελ. 123-132.

⁶⁰ Λάππας, 2004, σελ. 584.

⁶¹ Λάππας, 2004, σελ. 543.

⁶² Σιμενή, Περσεφόνη, Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα 1904-1925. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα 2007, σελ. 405-406. & Λάππας, 2004, σελ. 579-624.

θηρσκειάς.⁶³ Μπορούμε έτσι να θεωρήσουμε «φυσιολογικό» και ενταγμένο σε μια σειρά ανάλογων περιπτώσεων το αίτημα υπέρ των στρατιωτικών ασκήσεων το 1907.

Στις 5 Δεκεμβρίου 1907, οι απόπειρες φοιτητικών συγκεντρώσεων απέτυχαν, ενώ υπήρχαν και διασπαστικές κινήσεις στις τάξεις των φοιτητών υπέρ της λήξης των κινητοποιήσεων. Στις 10 Δεκεμβρίου ο στρατός αποσύρεται *«καθόσον ουδείς φόβος υπάρχει πλέον νέων ταραχών εκ μέρους των φοιτητών»*.⁶⁴

Τις επόμενες μέρες, φοιτητές ανακρίθηκαν, τιμωρήθηκαν με αποβολές (μεταξύ αυτών και ο μετέπειτα πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου) ή και φυλακίσθηκαν.⁶⁵ Μέσα στους επόμενους μήνες οι βαρύτερες ποινές ανακλήθηκαν ή μετριασθήκαν: όσοι είχαν προφυλακισθεί, αποφυλακίσθηκαν με βούλευμα ύστερα από πρωθυπουργική παρέμβαση, ενώ για τους φοιτητές που είχαν τιμωρηθεί με ένα ή δύο έτη αποβολή, η Σύγκλητος αποφάσισε τη μείωση των ποινών τους κατά το ήμισυ.⁶⁶

Τι επέτυχαν τελικά οι φοιτητές; Σίγουρα όχι αυτά που ζήτησαν. Ίσως ευθυνόταν το γεγονός ότι υπήρχαν και διαδικαστικά προβλήματα. Όπως είχε επισημάνει ο πρώην υπουργός Παιδείας Αθ. Ευταξίας, οι διατάξεις για τη Γυμναστική δεν περιλαμβάνονταν απλώς σε ένα Διάταγμα το οποίο ευκολότερα μπορούσε να τροποποιήσει το Υπουργείο, αλλά στηρίζονταν στον νόμο ΒΚΧΑ'1899 και ερμήνευαν αυτόν. Αλλά και η παύση του Διευθυντή δεν ήταν εύκολη, αφού βάσει του άρθρου 24 του Νόμου, χρειαζόταν για αυτό η σύμφωνη γνώμη του Εποπτικού Συμβουλίου της Ανώτατης Εκπαίδευσης, το οποίο όμως δε συστάθηκε ποτέ βάσει κάποιου πρόσθετου κανονιστικού διατάγματος ή νόμου. Στο επόμενο διάστημα τα αιτήματά τους απαξιώθηκαν και δεν ελήφθησαν υπόψη στο βαθμό που ήθελαν. Ο διευθυντής του Γυμναστηρίου Αρβανίτης δε μετακινήθηκε, η γυμναστική παρέμεινε υποχρεωτικό μάθημα και η σουηδική γυμναστική δεν καταργήθηκε.⁶⁷

Από την άλλη πλευρά όμως, η εποπτεία των φοιτητών όσον αφορά τη γυμναστική φαίνεται ότι πέρασε από τον διευθυντή του Γυμναστηρίου στους κοσμήτορες.⁶⁸ Επίσης, το 1913, η υποχρεωτικότητα της γυμναστικής καταργήθηκε από την επιτροπή των πανεπιστημιακών που είχε συσταθεί για να γνωμοδοτήσει σχετικά με την πανεπιστημιακή νομοθεσία που είχε προτείνει ο τότε υπουργός Παιδείας Ιωάννης Τσιριμώκος. Φαίνεται ότι τα «Γυμναστικά», έξι χρόνια μετά, δεν είχαν ξεχασθεί και έπαιζαν τον ρόλο τους στη συγκεκριμένη εξέλιξη. Το μέλος της Επιτροπής και κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Νικόλαος Πολίτης έμοιαζε να συσχετίζει την κατάργηση με τα γεγονότα του 1907 όταν είπε ότι η υποχρεωτικότητα της γυμναστικής *«εγέννησε πολλά άτοπα δοθέντων πολλών δικαιωμάτων εις τον διευθυντήν τού Γυμναστηρίου ων κακή πολλάκις εγένετο χρήσις»*.⁶⁹

⁶³ Λάμπας, 2004, σελ. 544-545. & Σιμενή, 2007, σελ. 197-198.

⁶⁴ Εφημ. *Αθήναι*, 6/12/1907, 11/12/1907.

⁶⁵ Εφημ. *Αθήναι*, 22/11/1907, 5/12/1907, 6/12/1907, 9/12/1907. & Σιμενή, 2004.

⁶⁶ Σιμενή, 2004. & Ρήγος, 2010, σελ. 269.

⁶⁷ Σιμενή, 2004.

⁶⁸ Εφημ. *Αθήναι*, 24/11/1907.

⁶⁹ Σιμενή, 2007, σελ. 259.

5. Γεγονότα τα οποία συνέβησαν στην Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας και σχετίζονται με την περίοδο της δικτατορίας.

Μέσα στο διάστημα της «Επταετίας», η Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής δεν υπήρξε επίκεντρο γεγονότων που είχαν σχέση με το φοιτητικό κίνημα.

Στην υφιστάμενη βιβλιογραφία δε συναντάμε σχετικές αναφορές, ούτε γενικότερες, ούτε ειδικότερες για την περίπτωση των μαζικότερων κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα τη διετία 1972-1973, αυτών που αργότερα αποκλήθηκαν συνολικά ως «Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα» (Α.Φ.Κ.).⁷⁰ Πρωταγωνιστές άλλωστε του Α.Φ.Κ., δε θυμούνται τη συμμετοχή σε αυτό σπουδαστών της Ε.Α.Σ.Α.⁷¹ Εξάλλου, σε ένα από τα τεκμήρια που μελετώνται και αναλύονται στη συνέχεια, ένας εκ των σπουδαστών αναφέρει για τους φοιτητικούς αγώνες που είχαν προηγηθεί του Νοεμβρίου του 1973 ότι, «η ιδική μας Σχολή δεν συμμετείχεν».⁷² Μια παρόμοια εικόνα μας περιγράφει και ένας άλλος τότε σπουδαστής της Ε.Α.Σ.Α., ο Σταύρος Σπηλιάκος: «Συνέβησαν κάποια γεγονότα, χωρίς καμιά οργάνωση και χωρίς τη συμμετοχή συσπουδαστών μου, που γνώριζα την ιδεολογική τους αντίθεση με το καθεστώς τότε (...) Και όλα αυτά μέσα σε ανύπαρκτο σπουδαστικό κίνημα, με φοβισμένους καθηγητές και συσπουδαστές (...)»⁷³.

Υπάρχουν δύο υποθέσεις που μπορούμε να κάνουμε για να εξηγήσουμε αυτό το γεγονός. Η πρώτη, αφορά το στοιχείο που έχει πολλές φορές αναδειχθεί στο παρελθόν, σχετικά με το Α.Φ.Κ.: οι φοιτητικές κινητοποιήσεις είχαν ως βασικό σημείο αναφοράς τα πανεπιστήμια του κέντρου της Αθήνας.⁷⁴ Αυτό οφείλεται πιθανόν στον χαρακτήρα του κινήματος το οποίο, σε αντίθεση με τις αντιστασιακές κινήσεις των προηγούμενων ετών, μπόρεσε να εκμεταλλευθεί τη «φιλελευθεροποίηση» του καθεστώτος, και να υιοθετήσει τη μαζικότητα ως εργαλείο πολιτικής δράσης (και λιγότερο τις «συνωμοτικές» μεθόδους). Το κέντρο της πόλης, με τις σχολές που βρίσκονταν εκεί, αποτέλεσε έναν ιδανικό χώρο που ευνοούσε τον συγκεκριμένο τρόπο δραστηριοποίησης, και έτσι τα ιδρύματα που βρίσκονταν εκτός αυτού, όπως η Ε.Α.Σ.Α., δε μπορούσαν εύκολα να βρεθούν στο επίκεντρο των εξελίξεων.

Μια δεύτερη πιθανή ερμηνεία, σχετίζεται με τον χαρακτήρα που είχε αποδώσει το καθεστώς στην Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής, αλλά και στον αθλητισμό γενικότερα. Όπως οι περισσότερες δικτατορίες,⁷⁵ η χούντα των συνταγματαρχών είχε δώσει ιδιαίτερη έμφαση στις αθλητικές δραστηριότητες για μια σειρά από λόγους. Ο αθλητισμός δεν ήταν μόνο ένας τρόπος

⁷⁰ Δαφέρμος Ολύμπιος., *Φοιτητές και Δικτατορία: Το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα 1972-1973*, Οριστική Έκδοση, Εκδ. Γαβρηλίδης: Αθήνα 2009.

⁷¹ Δαφέρμος Ολύμπιος, Συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο τον Αύγουστο του 2020.

⁷² Γιώκαρης Παναγιώτης, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

⁷³ Σπηλιάκος Σταύρος, Συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο τον Οκτώβριο του 2024.

⁷⁴ Αγγελής Βαγγέλης, «Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972-1973: Μια γενική αποτίμηση», περιοδικό Αναδρομές, τχ 1, Δεκέμβριος 2010, σελ. 102-103.

⁷⁵ Keys Barbara, *Globalizing Sport: National Rivalry and International Community in the 1930s*, Εκδ. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts/ London, England, 2006. DOI:10.4159/harvard.9780674726635. & Αγγελής Βαγγέλης, «Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...»: «Μαθήματα εθνικής αγωγής» και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, Εκδ. Βιβλιόραμα: Αθήνα 2006, σελ. 234-236. & Scharpf Adam, Gläbel Christian, & Edwards Pearce, «International Sports Events and Repression in Autocracies: Evidence from the 1978 FIFA World Cup», περιοδικό American Political Science Review, τόμος 117, τχ. 3, Αύγουστος 2023, σελ. 909-926. DOI:10.1017/S0003055422000958

βελτίωσης της «ζωτικότητα του έθνους» την οποία ευαγγελίζονταν πολλά τέτοια καθεστώτα, ήταν επίσης ένας τρόπος προσέγγισης της νεολαίας και μια ψυχαγωγία των λαϊκών μαζών και, ως εκ τούτου, ένας τρόπος απόσπασης συναίνεσης από το κοινωνικό σώμα. Είναι γνωστή η έμφαση που έδωσαν οι Συνταγματάρχες στο ποδόσφαιρο, στο «Γουέμπλεϊ» και σε άλλα γεγονότα που βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή του πρωταθλητισμού. Αυτά ήταν όμως η κορυφή του παγόβουνου. Η δικτατορία αναβάθμισε και τις κρατικές υπηρεσίες που σχετίζονταν με τον αθλητισμό, ενώ οι γνωστές γυμναστικές επιδείξεις, αντιμετωπίζονταν από το δικτατορικό καθεστώς ως τελετουργικές διαδικασίες πειθάρχησης και μύησης των νέων και στο εκπαιδευτικό ιδεώδες του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.⁷⁶ Εξαιτίας του προορισμού που επεφύλασσε η χούντα στη γυμναστική και τον αθλητισμό, κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο διαφαίνεται ότι βοήθησε στη διοργάνωση σε μια σειρά από εκδηλώσεις, παιδαγωγικά συνέδρια και επιμορφωτικά σεμινάρια στην Ε.Α.Σ.Α.,⁷⁷ προσπαθώντας να την καταστήσει πυλώνα αυτών των πολιτικών που περιγράψαμε. Χαρακτηριστικό επίσης, είναι και το γεγονός όπου κατά το 1969, στο πλαίσιο της οργάνωσης των εορτασμών της «Ολυμπιακής Ημέρας», προγραμματίστηκαν γυμναστικές επιδείξεις με τη μέριμνα της Ε.Α.Σ.Α., σε συνεργασία με το Στρατιωτικό Σχολείο Γυμναστικής και με την παρουσία στρατιωτικών μονάδων.⁷⁸ Μέσα σε αυτό το κλίμα, ήταν μάλλον δύσκολο να εμπλακεί η Ε.Α.Σ.Α. μέσω των σπουδαστών/στριών της στις αντιδικτατορικές φοιτητικές κινήσεις οι οποίες εξελίσσονταν εκείνα τα χρόνια.

Παρ' όλα αυτά, η ατμόσφαιρα που είχε διαμορφωθεί το φθινόπωρο του 1973, φαίνεται πως παρέσυρε και κάποιους σπουδαστές της Ακαδημίας. Την άνοιξη του 1974 η Διεύθυνση Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας, καλεί τον διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α. Δ. Χριστόπουλο, να επιβάλει ποινές σε τρεις σπουδαστές της, λόγω του ρόλου που είχαν σε κινητοποιήσεις εντός της Ακαδημίας, τη 17η Νοεμβρίου του 1973.⁷⁹ Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στα απολογητικά υπομνήματα των τριών σπουδαστών,⁸⁰ κατηγορήθηκαν ότι είχαν έναν συντονιστικό ρόλο σε Συνέλευση που διοργανώθηκε στο αμφιθέατρο της Ε.Α.Σ.Α. το πρωί αμέσως μετά την επέμβαση του στρατού στο

⁷⁶ Σεραφειμίδης Ιωάννης, συνέντευξη σε Λάμπρου Χρήστο, Θεσσαλονίκη 2009. Λάμπρου Χρήστος, προσωπικό αρχείο. & Παπαδάκης Νίκος, Σπαθάρη Ανδρονίκη, «Ο κανόνας της απόλυτης βεβαιότητας των αποτελεσμάτων: Εξουσία και έλεγχος στην εκπαιδευτική και πανεπιστημιακή πολιτική της Απριλιανής δικτατορίας», 3^ο Διεθνές Συνέδριο «Ιστορία της Εκπαίδευσης», Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, Πάτρα, 1-3 Οκτωβρίου 2004. & Λάμπρου Χρήστος, Μπουρνέλλη Παγώνα, Μανασσής Βασίλης, Μουντάκης Κώστας, «Σημαντικές επιμορφώσεις, συνέδρια και σεμινάρια με κύριο ή επιμέρους θέμα τη σχολική φυσική αγωγή που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα από την ίδρυση του κράτους μέχρι σήμερα», *Φυσική Αγωγή – Αθλητισμός – Υγεία*, τεύχος 28, Ηράκλειο 2013, σελ. 50-73.

⁷⁷ Λάμπρου, Μπουρνέλλη, Μανασσής, Μουντάκης, «Σημαντικές επιμορφώσεις, συνέδρια και σεμινάρια με κύριο ή επιμέρους θέμα τη σχολική φυσική αγωγή που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα από την ίδρυση του κράτους μέχρι σήμερα», 2013, σελ. 50-73. & Σεραφειμίδης, 2009, Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁷⁸ Σεραφειμίδης, 2009, Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁷⁹ Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Έγγραφο υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Επιβολή ποινών εις σπουδαστές Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα. Σύμφωνα με αυτό το έγγραφο, καλείται από το Υπουργείο Παιδείας ο Σύλλογος Καθηγητών της Ε.Α.Σ.Α. να επιβάλλει ποινές στους σπουδαστές Σηλιάκο Σταύρο, Γιαννακούδη Θεόδωρο, Γιόκαρη Παναγιώτη.

⁸⁰ Σηλιάκος Σταύρος, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974. & Γιαννακούδης Θεόδωρος, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974. & Γιόκαρης Παναγιώτης, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

Ε.Μ.Π., με θέμα τα γεγονότα που προηγήθηκαν. Και οι τρεις σπουδαστές αρνήθηκαν τις κατηγορίες περί ηγετικού ρόλου, λέγοντας ότι στόχος τους ήταν απλώς να επιβάλουν «την ευκοσμίαν εις τας συζητήσεις».⁸¹

Φαίνεται ότι το κλίμα που είχε προηγηθεί το προηγούμενο διάστημα, επηρέασε και την Ε.Α.Σ.Α. Περισσότερο ίσως σε ατομικό επίπεδο, παρά σε επίπεδο συλλογικής δράσης. Τον Σεπτέμβριο του 2024, ο ένας εκ των τριών σπουδαστών ο Θεόδωρος Γιαννακούδης,⁸² μας αποκάλυψε νέα ενδιαφέροντα στοιχεία αναφορικά με το διερευνώμενο ζήτημα. Ο Θ. Γιαννακούδης συμμετείχε ατομικά -και όχι με βάση κάποια οργανωμένη δράση των σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α.- και στα γεγονότα της Νομικής το 1972. Επίσης, μας αποκάλυψε ότι σε ότι αφορά την Ε.Α.Σ.Α. κατά τις ημέρες των γεγονότων στο Πολυτεχνείο, είχε πραγματοποιηθεί μια πρώτη Συνέλευση στο μεγάλο αμφιθέατρο της Ακαδημίας στη Δάφνη, στις 16 Νοεμβρίου 1973, με μεγάλη συμμετοχή των σπουδαστών/στριών και από τα 3 έτη φοίτησης. Αυτής της Συνέλευσης ο Θ. Γιαννακούδης εκλέχθηκε ως πρόεδρος των σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α., ενώ αντικείμενο της συζήτησης ήταν η συμμετοχή και σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας για συμπαράσταση στους φοιτητές/τριες του Ε.Μ.Π. Ωστόσο, τελικά δεν αποφασίστηκε να προχωρήσει η Ε.Α.Σ.Α. σε κάποια οργανωμένη ομαδική δράση, παρά μόνο σε αποχή από τα μαθήματα η οποία διήρκεσε μέχρι τον Δεκέμβριο του 1973. Επίσης, κατά κάποιο τρόπο αποφασίστηκε μόνο «ατομικά» η συμμετοχή των σπουδαστών/στριών ως συμπαράσταση στους φοιτητές/τριες του Πολυτεχνείου, οπότε τελικά η Ε.Α.Σ.Α. δεν είχε ιδιαίτερη συμμετοχή στα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Μόνο προσωπική πρωτοβουλία θα μπορούσε να καταγραφεί. Όπως μας αποκάλυψε, ο ίδιος τελικά συμμετείχε για συμπαράσταση στους φοιτητές/τριες του Ε.Μ.Π., αλλά δεν θυμάται εάν υπήρξε άλλος σπουδαστής/στρια της Ακαδημίας στην κατάληψη του Πολυτεχνείου.

Παρ' όλα αυτά, ακόμα και έτσι, φαίνεται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η ατμόσφαιρα και ο δυναμισμός των φοιτητικών κινητοποιήσεων του 1973 δεν είχε αφήσει ανεπηρέαστους και εκείνους τους κύκλους της φοιτητικής κοινότητας που προηγουμένως δεν είχαν επιδείξει ιδιαίτερο δυναμισμό (όπως αυτούς στην Ε.Α.Σ.Α.). Από τις αναφορές των τριών σπουδαστών στα απολογητικά τους υπομνήματα, μπορούμε να καταλάβουμε ότι, παρά την επέμβαση του στρατού μόλις λίγη ώρα πρωύτερα, το κλίμα φόβου και τα σκληρά κατασταλτικά μέτρα που ακολούθησαν, η συγκέντρωση εκείνου του Σαββάτου στην Ε.Α.Σ.Α. χαρακτηριζόταν από μαζικότητα και μαχητικότητα (οι σπουδαστές αρνήθηκαν να διαλύσουν τη συγκέντρωσή τους και να κατευθυνθούν στις αίθουσες διδασκαλίας, παρά την εντολή της Διεύθυνσης).

Η ποινή που επιβλήθηκε στους τρεις σπουδαστές από τη Διεύθυνση ήταν δεκαήμερη αποβολή.⁸³ Θα περίμενε κανείς πιο αυστηρές ποινές, δεδομένου ότι βρισκόμασταν σε μια περίοδο κατά την οποία, μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, είχε λήξει άδοξα το πείραμα της «φιλελευθεροποίησης», οι μάσκες είχαν πέσει και το καθεστώς δε φοβόταν πια ότι τα βίαια μέτρα θα κατέστρεφαν την εικόνα του υποτιθέμενου εκδημοκρατισμού που ήθελε να παρουσιάσει. Βρισκόμασταν άλλωστε πλέον στη δικτατορία του Ιωαννίδη, πιο σκληρή ακόμα από την περίοδο διακυβέρνησης Παπαδόπουλου.

⁸¹ Σηλιάκος, 1974.

⁸² Γιαννακούδης Θεόδωρος, Συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο το Σεπτέμβριο του 2024.

⁸³ Χριστόπουλος Δημήτριος, «Επιβολή ποινής εις Σπουδαστάς», Έγγραφο υπ. αριθ. Ε.Π. 15/11-6-1974, Προς το Υπουργ. Εθν. Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Γενικά μιλώντας, η στάση του διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α. Δ. Χριστόπουλου δεν ήταν τόσο σκληρή όσο θα ανέμενε κανείς. Τον ίδιο, πριν μεταπηδήσει σε αυτή τη θέση, τον βλέπουμε να αναφέρεται ως επικεφαλής της Διεύθυνσης Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας,⁸⁴ να έχει τοποθετηθεί δηλαδή σε ένα επιτελικό πόστο από τη δικτατορία. Παρόλα αυτά η στάση του, δε συμβαδίζει πάντα με τον σκληρό πυρήνα των πολιτικών της χούντας, αλλά μάλλον με μια λογική συντηρητισμού, «τάξης», κοσμιότητας και ευπρέπειας. Τον Απρίλιο του 1974, στέλνει επιστολή διαμαρτυρίας στην Υποδιεύθυνση Γενικής Ασφαλείας Αστυνομίας Πόλεων, γιατί κάποιοι έγραψαν συνθήματα στους τοίχους της Ακαδημίας, αν και αυτά ήταν εναρμονισμένα με τα ιδεώδη της δικτατορίας: «ΕΟΚΑ και Στρατός Ενωμένοι», «Ζήτω η 21η Απριλίου», «Θάνατος στα κομμούνια».⁸⁵ Επίσης, σχετικά με την περίπτωση που εξετάζουμε, όπως περιγράφεται στα απολογητικά υπομνήματα των σπουδαστών, αν και η συμπεριφορά του είναι πλήρως ταυτισμένη με τα ιδεολογήματα της δικτατορίας («έχουν αναμειχθεί αναρχικοί και κομμουνιστάι», έλεγε στους σπουδαστές),⁸⁶ δε φαίνεται να είναι το ίδιο ακραία με ανάλογες συμπεριφορές που είχαν αναδειχθεί σε παρόμοιες περιπτώσεις εκείνη την περίοδο. Δεν απέρριψε εντελώς τις κινητοποιήσεις των σπουδαστών (επέτρεψε τη συγκέντρωση αρκεί να υπήρχε παρουσία δύο καθηγητών, όπως απολογείται ο πρώτος σπουδαστής, ενώ ο τρίτος περιέγραψε ότι «μας είπεν [...] να αποφασίσωμεν κοσμίως ποια θα είναι η θέση μας έναντι των φοιτητικών γεγονότων»), ούτε απαξίωσε πλήρως τις φοιτητικές αντιδράσεις («αναρχικοί και κομμουνιστάι αμαύρωσαν τον αγώνα των φοιτητών», τόνισε).⁸⁷ Φυσικά, η στάση αυτή είχε και ένα όριο, όταν στο τέλος της φοιτητικής συνέλευσης επανήλθε λέγοντας ότι δεν ισχύει καμία φοιτητική απόφαση, αφού κηρύχθηκε στρατιωτικός νόμος.⁸⁸

Οι ποινές οι οποίες εντοπίζονται σύμφωνα με τα συγκεκριμένα τεκμήρια και αφορούσαν τη συγκέντρωση των σπουδαστών/στριών στο αμφιθέατρο της Ε.Α.Σ.Α., στις 17 Νοεμβρίου 1973, δεν ήταν οι μόνες με τις οποίες επιβαρύνθηκαν οι 3 σπουδαστές. Πριν επιβληθούν αυτές οι «αποβολές», ο πρώτος φοιτητής (Σ.Σ.) κρατήθηκε για 29 μέρες, ο δεύτερος (Γ.Θ.) για 35⁸⁹ ημέρες και ο τρίτος (Γ.Π.) για 11 ημέρες.⁹⁰ Η δύσκολη τύχη που είχαν οι κρατούμενοι φοιτητές το διάστημα που ακολούθησε τα γεγονότα του Νοεμβρίου,⁹¹ δεν αποτέλεσε εξαίρεση για τους σπουδαστές της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας που προαναφέρθηκαν. Αυτό ήταν κάτι που μας επιβεβαίωσε και ο Θεόδωρος Γιαννακούδης,⁹² αλλά και ο Σταύρος Σπηλιάκος, ο οποίος έκανε λόγο για «ανακρίσεις, φυλακίσεις, βασανιστήρια, αποβολές από την Ακαδημία, απομόνωση από

⁸⁴ Λάμπρου, Μπουρνέλλη, Μανασσής, Μουντάκης, 2013, σελ. 50-73.

⁸⁵ Χριστόπουλος Δημήτριος, Έγγραφο υπ. αριθ. Ε.Π. 65/30-4-1974, Προς την Υποδ/σιν Γενικής Ασφαλείας Αστυνομίας Πόλεων.

⁸⁶ Γιώκαρης, 1974.

⁸⁷ Σπηλιάκος, 1974. & Γιώκαρης, 1974.

⁸⁸ Γιώκαρης 1974.

⁸⁹ Γιαννακούδης, 2024, Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁹⁰ Σπηλιάκος, 1974. & Γιώκαρης, 1974.

⁹¹ Αγγελής Βαγγέλης, Δαφέρμος Ολύμπιος, *Όνειρο ήταν: το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα και το Πολυτεχνείο με το βλέμμα των πρωτεργατών*, 2η έκδοση, Εκδόσεις Οδυσσέας & ΕΔΙΑ: Αθήνα 2005, σελ. 305-318.

⁹² Γιαννακούδης, 2024. Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

συνσπουδαστές και καθηγητές». Οι ποινές όμως περιορίζονταν σε έναν ελάχιστο αριθμό σπουδαστών («μόνο τέσσερις⁹³ υποστήκαμε, και από τα τρία έτη, τις συνέπειες της μη ανεκτικότητάς μας. Δεν είμαι σίγουρος αν και άλλοι δέχθηκαν εκφοβισμό και λούφαξαν»), αλλά και σε 2-3 καθηγητές που έπεσαν επίσης θύματα διώξεων.⁹⁴

6. Το κίνημα των σπουδαστών/στριών της Ε.Α.Σ.Α. με στόχο την ένταξη της Ακαδημίας στο Πανεπιστήμιο

Σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο ίδρυσης των Ε.Α.Σ.Α.,⁹⁵ η Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας και το παράρτημα της Θεσσαλονίκης υπάγονταν απευθείας στο Υπουργείο Παιδείας, αλλά δεν ανήκαν σε κάποιο πανεπιστήμιο.

Το ζήτημα της αναγνώρισης της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας ως αυτοτελούς ανώτατης σχολής τους κράτους είχε αρχίσει να προβάλλεται ως κλαδικό αίτημα από τη δεκαετία του '50.⁹⁶ Τη δεκαετία του '60, όμως, το αίτημα έγινε εντονότερο, με πρωταγωνιστικό το ρόλο του οργανωμένου συνδικαλιστικού οργάνου (Ένωση Γυμναστών Ελλάδος-Ε.Γ.Ε.), στο Δ.Σ. του οποίου συμμετείχε και ο Ι. Σκορδίλης, μέχρι να αναλάβει Πρόεδρος Φ.Α. στο Π.Ι.⁹⁷ Η σημαντικότερη προσπάθεια για το συγκεκριμένο στόχο καταγράφεται στα τέλη του 1966, όταν η Ε.Γ.Ε. εξέφραζε τις θερμές ευχαριστίες της προς τον τότε υπουργό Παιδείας Σ. Αλαμανή ανακοινώνοντας «*Το νομοσχέδιον περί ιδρύσεως Αυτοτελούς Ανωτάτης Σχολής Φ.Α., τετραετούς φοιτήσεως, καταρτισθέν και υφιστάμενον ήδη την τελευταίαν (οικονομοτεχνικήν) επεξεργασίαν, κατατίθεται εντός των αμέσως προσεχών ημερών εις την Επιτροπήν Νομοθετικής Εξουσιοδοτήσεως προς ψήφισιν ως κατεπέιγον*».⁹⁸ Οι συνεχείς πολιτικές αλλαγές, όμως, φαίνεται ότι στάθηκαν εμπόδιο στη θετική έκβαση του

⁹³ Ο Στ. Σπηλιάκος μας αποκάλυψε ως τέταρτο σπουδαστή τον Αποστόλη Φιρφιρή. Σπηλιάκος, 2024. Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁹⁴ Σπηλιάκος, 2024. Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

⁹⁵ Φ.Ε.Κ. 469, 4-11-1939, Α.Ν. 2057, «Περί ιδρύσεως Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής». Φ.Ε.Κ. 14 Α', 20-1-1970, Β.Δ. 410 «Περί ιδρύσεως Παραρτήματος της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) εν Θεσσαλονίκη».

⁹⁶ Λάμπρου, 2012, σελ. 134: Ε.Γ.Ε., (1953), «Ειδήσεις», περιοδικό Η Γυμναστική, Δελτίον του Συλλόγου των Ελλήνων Γυμναστών, έτος Β, τχ 11-13, Ιανουάριος-Μάρτιος 1953, σελ. 183. Ε.Γ.Ε., (1958), «Υπόμνημα Συλλόγου Ελλήνων Γυμναστών προς τον Υπουργόν Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων», περιοδικό Η Γυμναστική Δελτίον του Συλλόγου των Ελλήνων Γυμναστών, περίοδος Β, έτος 2^{ον}, τχ 7-10 (23-36), Αύγουστος 1958, σελ. 167.

⁹⁷ Λάμπρου, 2012, σελ. 134: Ε.Γ.Ε., (1962), «Τα επιτεύγματά μας», περιοδικό «Η Γυμναστική», Δελτίον της Ενώσεως Ελλήνων Γυμναστών», Ιανουάριος – Δεκέμβριος 1962, σελ. 1. Καρατασάκη Τρ., (1962), «Προβλήματα της Γυμναστικής Εξελίξεως», περιοδικό «Η Γυμναστική», Δελτίον της Ενώσεως Ελλήνων Γυμναστών», Ιανουάριος – Δεκέμβριος 1962, σελ. 20-22. Ε.Γ.Ε., (1964), «Υπόμνημα της Ε.Γ.Ε. προς τον Γενικόν Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας αξιότιμον κ. Ε. Παπανούτσον», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Μάιος 1964, σελ. 9. Ε.Γ.Ε., (1965), «Ευχαριστήριον έγγραφο προς όλους τους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 4. Ε.Γ.Ε., (1965), «Υπόμνημα προς τους υπευθύνους της κυβερνήσεως», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 5. Ε.Γ.Ε., (1965), «Συσκέψεις μετά του κ. Γενικού Γραμ. Υπουργείου Παιδείας, περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 13. Ε.Γ.Ε., (1965), «Αι συνελεύσεις μας», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 29. Αγνώστου συγγραφέα, (1965), «Απόψεις-Κρίσεις-Σχόλια», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Ιούνιος –Οκτώβριος, τ.χ. 3, σελ. 42-43. Ε.Γ.Ε., (1966), «Ειδήσεις», «Παρουσίασις εις τον Υπουργόν Προεδρίας», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Νοέμβριος-Φεβρουάριος 1966, τχ 4, σελ. 17, 18. Ε.Γ.Ε., (1966), «Αιτήματα του κλάδου», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1966, τχ 6, σελ. 2. «Ειδήσεις», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1966, τχ 6, σελ. 37. Ε.Γ.Ε., (1967), «Ειδήσεις-Σχόλια-Κρίσεις, Παρουσίασις του Δ.Σ. της Ε.Γ.Ε. εις τον Γεν. Γραμματέα Αθλητισμού», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Δεκέμβριος 1967, τχ 8, σελ. 29. Αγνώστου Συγγραφέα, (1968), «Πως θα αναπτυχθή ο αθλητισμός εις τον τόπο μας», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Οκτώβριος 1968, τχ 11, σελ. 3.

⁹⁸ Λάμπρου, 2012, σελ. 134: Αγνώστου Συγγραφέα, (1966), «Ειδήσεις», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1966, τχ 6, σελ. 37.

θέματος, ενώ ακόμη χειρότερη έκανε την κατάσταση η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας, η οποία διέκοψε βίαια τις όποιες προσπάθειες. Σε αυτή την έκβαση συνέβαλε και το γεγονός ότι την περίοδο της επταετίας καταργήθηκε το Π.Ι., στο οποίο είχε επενδύσει για τις επερχόμενες αλλαγές ο κλάδος των εκπαιδευτικών Φ.Α.⁹⁹

Προσπαθώντας να δούμε τη γενικότερη εικόνα ως προς τα σχετικά ζητήματα, μπορούμε να διατυπώσουμε την άποψη ότι, παρά την οπισθοδρόμηση στο θέμα της «ανωτατοποίησης», κατά τη διάρκεια της περιόδου 1967-1974 υπήρξαν κάποιες εξελίξεις στο χώρο της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Εκδόθηκαν δύο Διατάγματα σχετικά με τη λειτουργία της Ε.Α.Σ.Α. Σύμφωνα με το πρώτο λοιπόν -και αρκετά σημαντικό- ιδρύθηκε Παράρτημα της Ε.Α.Σ.Α. στη Θεσσαλονίκη.¹⁰⁰ Ένας από τους σοβαρότερους λόγους για τους οποίους ιδρύθηκε η νέα Ακαδημία ήταν το γεγονός ότι είχε αυξηθεί ο αριθμός των φοιτητών, εφόσον με σχετικό νόμο¹⁰¹ οι διακεκριμένοι αθλητές είχαν το δικαίωμα να εισαχθούν στην Ε.Α.Σ.Α. χωρίς εξετάσεις.¹⁰² Ως πρώτο έτος λειτουργίας ορίστηκε το Ακαδημαϊκό έτος 1969-1970 με δύο τμήματα Α' έτους, ένα αρρένων και ένα θηλέων. Τα προβλήματα, όμως, υλικοτεχνικής υποδομής και κυρίως οι ελλείψεις σε εξειδικευμένο διδακτικό προσωπικό, συνέβαλλαν στην παροχή περιορισμένων σπουδών στους φοιτητές και τις φοιτήτριες.¹⁰³ Το δεύτερο Β.Δ. εκδόθηκε το 1972 και όσα ορίζονταν σε αυτό αναφέρονταν πλέον στο πρόγραμμα και τη λειτουργία τόσο της Ε.Α.Σ.Α. της Αθήνας, όσο και του Παραρτήματός της στη Θεσσαλονίκη.¹⁰⁴

Μετά την περίοδο της δικτατορίας μια ακόμη θετική εξέλιξη καταγράφεται με την έκδοση Β.Δ. σύμφωνα με το οποίο τα έτη φοίτησης των δύο Ε.Α.Σ.Α. (Αθήνας και Θεσσαλονίκης) αυξάνονται επιτέλους σε τέσσερα, δίχως όμως αυτή η εξέλιξη να συνοδεύεται και από την ένταξη της Ακαδημίας στο Πανεπιστήμιο.¹⁰⁵ Έτσι οι αντιδράσεις στο χώρο των εκπαιδευτικών Φ.Α., για την καθυστέρηση της πολυπόθητης ένταξης της Ε.Α.Σ.Α. στο Πανεπιστήμιο, άρχισαν να πυκνώνουν από το τέλος του 1975 και δεν σταμάτησαν σε αυτό το έτος.¹⁰⁶ Παράλληλα με τις αντιδράσεις,

⁹⁹ Λάμπρου, 2012, σελ. 134: Αγνώστου Συγγραφέα, (1965), «Συσκέψεις μετά του κ. Γενικού Γραμ. Υπουργείου Παιδείας», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, Σεπτέμβριος 1964-Μάιος 1965, σελ. 13.

¹⁰⁰ Φ.Ε.Κ. 14 Α', 20-1-1970, Β.Δ. 410 «Περί ιδρύσεως Παραρτήματος της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) εν Θεσσαλονίκη».

¹⁰¹ Α.Ν. 576, 28-9-1968, «Περί κινήτρων υπέρ του Αθλητισμού».

¹⁰² Σεραφειμίδης, 2009, Λάμπρου, προσωπικό αρχείο.

¹⁰³ Παρθύμος Παναγιώτης, «Η εκπαίδευση των καθηγητών Φ.Α. και Αθλητισμού», περιοδικό *Το Σχολείο και το Σπίτι*, Αθήνα, 1995, τχ 380, σελ. 299-306, εδώ σελ. 300.

¹⁰⁴ Φ.Ε.Κ. 98 Α', 28-6-1972, Β.Δ. 402 «Περί τροποποίησης του ΒΔ/τος 289/1960, «περί ενάρξεως και λήξεως του Ακαδημαϊκού έτους και διδακτικού έτους, των διδασκόμενων μαθημάτων, του ωρολογίου προγράμματος, των εισαγωγικών, τμηματικών και πτυχιακών εξετάσεων της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.)», ως ετροποποιήθη διά του ΒΔ/τος 398/1966».

¹⁰⁵ Φ.Ε.Κ. 65 Α', 11-4-1975, Β.Δ. 222, «Περί αυξήσεως των ετών φοιτήσεως εις την Εθνικήν Ακαδημίαν Σωματικής Αγωγής».

¹⁰⁶ Λάμπρου, 2012, σελ. 139: Γ. Κολοβός, (1975), «Κλαυδιανά δίκρανα-σκέψεις και ερωτήματα διά την Μέσην Εκπαίδευσιν», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 3, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1975, σελ. 1-2. Ανδρακάκος Η., (1975), «Εδώ είναι οι θέσεις μας- Με το νέο χρόνο», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 3, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1975, σελ. 31-32. Κολοβός Γ., (1976), «Σύγχρονοι Κασσάνδραι και λύδια λίθος», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 4-5, Ιανουάριος-Απρίλιος 1976, σελ. 1-2. Δ.Σ. της Ε.Γ.Ε., (1976), «Επιστολή προς τον κ. Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 4-5, Ιανουάριος-Απρίλιος 1976, σελ. 33. Ιωαννίδης Ι., (1976), «Αθλητισμός, Που βλέπει ένας εκπαιδευτικός τις βάσεις του», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 6-11, Μάιος 1976-Απρίλιος 1977, σελ. 1-3. Ανδρακάκος Η., (1977), «Αμ.. δε!!!», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 6-11, Μάιος 1976-Απρίλιος 1977, σελ. 31. Ε.Λ.Σ.Α., (1977), «Υπόμνημα της Ε.Λ.Σ.Ε., Περί του τρόπου λειτουργίας της Ε.Α.Σ.Α. και

άρχισαν να διατυπώνονται και προτάσεις για τη δομή και τη λειτουργία που θα έπρεπε να έχει η νέα Σχολή.¹⁰⁷

Τα βασικά ενδιαφερόμενα εμπλεκόμενα μέρη/κοινωνικοί εταίροι, συντελεστές και συμμετέχοντες, στην πορεία προς την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» των Ε.Α.Σ.Α., για τους οποίους εντοπίζονται αδιαμφισβήτητα στοιχεία ως προς την εμπλοκή τους και τη συμβολή τους, στο συγκεκριμένο ζήτημα, είναι: Α) Οι σπουδαστές και οι σπουδάστριες των Ε.Α.Σ.Α. Β) Το διδακτικό και εκπαιδευτικό προσωπικό, δηλαδή οι καθηγητές και οι καθηγήτριες των Ε.Α.Σ.Α.¹⁰⁸ Γ) Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εκπαιδευτικών Σωματικής Αγωγής/Φυσικής Αγωγής (Σ.Α./Φ.Α.) με τα στελέχη τους, οι οποίες λειτούργησαν κατά περιόδους¹⁰⁹ (δηλαδή Ε.Γ.Ε.,

των απαιτήσεων της σύγχρονης Φ.Α. και του σύγχρονου αθλητισμού», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 6-11, Μάιος 1976-Απρίλιος 1977, σελ. 342-43. Ιωαννίδης Ί., (1977), «Αθλητισμός, Που βλέπει ένας εκπαιδευτικός τις βάσεις του», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 12, Μάιος-Ιούνιος 1977, σελ. 6-8. Ανδρακάκος Η., (1977), «Εδώ είναι οι θέσεις μας- Ανδριάντες και Ζάννες», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 12, Μάιος-Ιούνιος 1977, σελ. 31. Σύλλογος Καθηγητών της Ε.Α.Σ.Α., (1977), «Προς τη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 2-3. Ένωση Καθηγητών Φ.Α., (1977), «Απάντηση στις δηλώσεις του κ. Γενικού Γραμματέα Αθλητισμού για την ποιότητα σπουδών στην Ε.Α.Σ.Α.», «Προς την Ο.Α.Μ.Ε.», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 3-4. Καρρατσάκης Τρ., (1977), «Προβλήματα της Σ.Α., Η μόρφωση των Γυμναστών και η Αναμόρφωση – Ανωτατοποιήσεις – της Εθνικής Ακαδημίας Σ.Α.», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 8-10. Ε.Λ.Φ.Α., (1980), Ενέργειες του Δ.Σ., Δελτίο ενημερωτικό της Ε.Λ.Φ.Α., τχ 4, Οκτώβρης 1980, σελ. 2. Π.Ε.Π.Φ.Α., (1981), Προτάσεις του Δ.Σ. της Π.Ε.Π.Φ.Α., Δελτίο ενημερωτικό της Π.Ε.Π.Φ.Α., τχ 9, Οκτώβρης 1981, σελ. 3. Π.Ε.Π.Φ.Α., (1982), Αναφορά στην έκτακτη Γενική Συνέλευση, Δελτίο ενημερωτικό της Π.Ε.Π.Φ.Α., τχ 10, Φλεβάρης 1982, σελ. 4.

¹⁰⁷ Λάμπρου, 2012, σελ. 140: Αυγερινός Θ., (1977), «Η Ε.Α.Σ.Α. και η εκπαίδευση των Ελλήνων γυμναστών», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 6-11, Μάιος 1976-Απρίλιος 1977, σελ. 34-37. Μπελίτσος Π., (1977), «Το πρόβλημα των παιδαγωγών της Φ.Α.», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 12, Μάιος-Ιούνιος 1977, σελ. 24-26. Μπελίτσος Π., (1977), «Το πρόβλημα των παιδαγωγών της Φ.Α., συνέχεια από το προηγούμενο», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 21-22.

¹⁰⁸ Ο Σύλλογος Διδακτικού Ερευνητικού και Εκπαιδευτικού Προσωπικού της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α. (https://www.phed.uoa.gr/anthropino_dynamiko/sylogos_didaktikoy_ereynitikoy_kai_ekpaidevtikoy_prosopikoy/) διοργάνωσε Επετειακή Εκδήλωση για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σχολής, το Σάββατο 10 Ιουνίου 2023, στις εγκαταστάσεις της Σχολής. Η συγκεκριμένη εκδήλωση μεταδόθηκε ζωντανά, αλλά και διατίθεται μαγνητοσκοπημένη στο: https://www.youtube.com/channel/UCXEc-0WwvsZooSuQ3_Tvi4A Από την πλευρά των καθηγητών οι οποίοι διετέλεσαν διδάσκοντες ή/και πρόεδροι του Τμήματος Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α. (Γ. Μπάγιος, Κ. Καρτερολιώτης, Β. Κεισούρας, Δ. Κουτσούκη, Γ. Βαγενάς, Η. Δήμας, Σπ. Αθανασόπουλος, Ν. Γελαδάς, Κ. Μπουντόλος) στο οποίο εξελίχθηκε η Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας, διατυπώθηκαν ενδιαφέροντα στοιχεία για τη χρονική περίοδο του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος, τα οποία επιβεβαιώνουν τα προβλήματα στη λειτουργία της τότε Ε.Α.Σ.Α., αλλά και τη στήριξη του τότε κινήματος των σπουδαστών/στριών, από τους τότε διδάσκοντες καθηγητές/τριες τους, στην Ε.Α.Σ.Α. (https://www.phed.uoa.gr/anakoinoseis_kai_ekdiloseis/proboli_ekdilosis/epeteiaki_ekdilosi_gia_ta_40_chronia_leitoyrgias_kai_prof_oras_tis_scholis_mas/)

¹⁰⁹ Σύντομη ιστορική αναδρομή για τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εκπαιδευτικών Σ.Α./Φ.Α.: Το 1899 ιδρύθηκε -για πρώτη φορά- η «Ένωση Ελλήνων Γυμναστών» με πρόεδρο τον Σ. Πέππα. Το 1932 ιδρύθηκε η «Γυμναστική Εταιρεία» με περιοδική έκδοση την «Ελληνική Αγωγή». Το 1949 ιδρύθηκε η «Ένωση Ελλήνων Γυμναστών» με περιοδική έκδοση την «Γυμναστική» ενώ το 1954 ιδρύθηκε η «Ένωση Γυμναστών Βορείου Ελλάδος» (<https://www.egve.gr/>) με έδρα τη Θεσσαλονίκη και περιοδικές εκδόσεις τη «Φυσική Αγωγή και Αθλητισμός» και «Γυμναστική και Sport». Η «Ένωση Ελλήνων Γυμναστών» του 1949 μετεξελίχθηκε στην «Πανελλήνια Ένωση Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής» (Π.Ε.Π.Φ.Α.) ως εξής: Το 1961 μετονομάστηκε και ιδρύθηκε η «Ένωση Γυμναστών Ελλάδας» με έδρα την Αθήνα και περιοδικές εκδόσεις αρχικά τη «Γυμναστική» και αργότερα τη «Γυμναστική και Αθλητισμός». Η «Ένωση Γυμναστών Ελλάδας» ονομαζόταν επίσης «Ένωση Λειτουργών Σ.Α.», «Ένωση Καθηγητών Φ.Α.» και τελικά «Ένωση Λειτουργών Φ.Α.» με περιοδική έκδοση το «Δελτίο Ενημερωτικό της Ένωσης Λειτουργών Φυσικής Αγωγής Ελλάδας». Το 1981 δίνεται η ονομασία «Πανελλήνια Ένωση Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής» (<https://www.pepfa.gr/>) και συνεχίζεται η περιοδική έκδοση ως «Δελτίο Ενημερωτικό της Ένωσης Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής» και στη συνέχεια «Αθλητισμός και Φυσική Αγωγή». Εκτός των κεντρικών συνδικαλιστικών οργανώσεων, εντοπίστηκαν και κατά τόπους παραρτήματα των συγκεκριμένων φορέων σε Νομούς και Περιφέρειες. Τα θέματα -γενικότερα- με τα οποία ασχολήθηκαν διαχρονικά οι συνδικαλιστικές ενώσεις ήταν: α) η βελτίωση ή/και μεταρρύθμιση των κατά καιρούς εφαρμοζόμενων γυμναστικών συστημάτων, β) τα επαγγελματικά δικαιώματα, η νομοθεσία και η εξέλιξη των επιστημόνων της Φ.Α. και Αθλητισμού, γ) η εκπαίδευση στις αρμόδιες σχολές και τμήματα Φ.Α. και Αθλ. οι οποίες λειτούργησαν διαχρονικά, καθώς και η επιμόρφωση, δ) η ενημέρωση με περιοδικές εκδόσεις και ε) η διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων είτε σε επίπεδο επιστημονικών συναντήσεων είτε σε επίπεδο αγωνιστικών δραστηριοτήτων.

Ε.Γ.Β.Ε., Ε.Α.Σ.Α., Ε.Λ.Φ.Ε., Π.Ε.Π.Φ.Α. Δ) Οι ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι σε καίριες θέσεις του Υπουργείου Παιδείας και των συναρμόδιων οργάνων του, όπως Διεύθυνση Σ.Α./Φ.Α. του Υπουργείου Παιδείας, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως, καθώς και ανώτεροι υπάλληλοι υπεύθυνοι για την καθοδήγηση, εποπτεία, επιθεώρηση, επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών Σ.Α./Φ.Α.¹¹⁰

Ως προς τους σπουδαστές/στρίες των Ε.Α.Σ.Α. που δραστηριοποιήθηκαν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, σε συνέδριο το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 10 Ιουνίου 2023 στη Δάφνη, για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σχολής Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Ε.Κ.Π.Α., καταγράφηκαν μαρτυρίες πρωταγωνιστών/στριών, παράλληλα με την παρουσίαση δημοσιευμάτων της εποχής και άλλων πρωτογενών πηγών, από όπου αποδεικνύεται ότι ο ρόλος τους ήταν ιδιαίτερα σημαντικός και καθοριστικός. Από τα πρώτα ακαδημαϊκά έτη της δεκαετίας του '70, οι προβληματισμοί των σπουδαστών/στριών των Ε.Α.Σ.Α., στα δύσκολα χρόνια της δικτατορίας, διαφαίνεται να αφορούν όχι μόνο το έλλειμμα δημοκρατίας με την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά και συγκεκριμένα ζητήματα αναφορικά με τις σπουδές τους και την ανάγκη «ανωτατοποίησης» και «πανεπιστημιοποίησης» των Ακαδημιών. Οι προβληματισμοί σύντομα διοχετεύθηκαν και μετατράπηκαν σε μορφές κινητοποίησης και αγώνα¹¹¹, όπως πορείες, διαμαρτυρίες και σχετικές εκδηλώσεις με κατεύθυνση κυρίως προς το κέντρο της Αθήνας, συνεντεύξεις και διάχυση των συναφών προβλημάτων (για πρόγραμμα σπουδών, ακαδημαϊκά συγγράμματα,¹¹² λειτουργία και επαγγελματικά δικαιώματα των αποφοίτων των Ακαδημιών), αποχή των σπουδαστών/στριών από τα μαθήματα, αλλά και διακοπή μαθημάτων με απόφαση των διοικήσεων των Ε.Α.Σ.Α., κυρίως για τα ακαδημαϊκά έτη 1976-1977 και 1977-78.¹¹³ Σύμφωνα με

¹¹⁰ Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως με τους διοικητικούς υπαλλήλους Σ.Α./Φ.Α. που στελέχωσαν το θεσμό, αποδείχθηκε με βάση προηγούμενες έρευνες, όχι μόνο ότι είχαν αρμοδιότητες, αλλά και ότι πράγματι διετέλεσαν σημαντικό ρόλο στα σχετικά ζητήματα για τις Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Σχετικά στοιχεία εντοπίζονται και στα ακόλουθα άρθρα: Λάμπρου Χρήστος, Μπουρνέλλη Παγώνα, Νομικός Νικήτας, Μελίστας Νίκος, «Το μεταρρυθμιστικό έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως στη Φυσική Αγωγή (1964-2012)», *ΥΣΠΛΗΓΞ*, 2021, τόμος 4, αρ. 1, DOI: <https://doi.org/10.12681/hsjpe.26390> & Λάμπρου Χρήστος, Μπουρνέλλη Παγώνα, Αλμπανίδης Ευάγγελος, «Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και Φυσική Αγωγή, Σκορδύλης Ιωάννης, ο δεύτερος κατά σειρά διορισμένος Σύμβουλος Φ.Α. του Π.Ι./Κ.Ε.Μ.Ε. και το έργο του», *Αθληση και Κοινωνία*, τεύχος 55, 2014, σελ. 45-53. & Λάμπρου Χρήστος, Φωτεινός Δημήτρης, Νομικός Νικήτας, «Η θέση και η εξέλιξη του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής στο μεταπολιτευτικό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η συμβολή του ομότιμου Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου Μουντάκη Κωνσταντίνου, Προσέγγιση του επαγγελματικού και επιστημονικού του έργου», *Κείμενα Παιδείας*, 2024, (6), DOI: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/keimena-paideias/article/view/34282> & Lamprou Chris, Foteinos Dimitris, Nomikos Nikitas, Terzi Alina, «The role of International Organizations in shaping the Educational Policy for Higher Education and the first historically identified Evaluation efforts of the Greek Academy of Somatic Education in the 20th century», *Journal of Education and Development*, 7(4), 52-64, DOI: <https://doi.org/10.20849/jed.v7i4.1384> & Λάμπρου Χρήστος, Φωτεινός Δημήτρης, (υπό δημοσίευση), «Ιωνας Ιωαννίδης: ο πρώτος διορισμένος Σύμβουλος Φυσικής Αγωγής στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και το έργο του και στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης», https://www.researchgate.net/publication/385417014_Ionas_Ioannides_o_protos_diorismenos_Symboulos_Physikes_Agoges_sto_Paidagogiko_InstitutoutoKentro_Ekpaideutikon_Meleton_kai_Epimorphoseos_kai_to_ergo_tou_stis_treis_bathmides_ekpaideuses

¹¹¹ Μπουρντόλος, Κώστας, ομιλία και παρουσίαση στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023 (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share)

¹¹² Στην ομιλία της η Δ. Κουτσούκη, κατά το συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., ανέπτυξε, με χαρακτηριστικό τρόπο, πτυχές του προβλήματος της έλλειψης ακαδημαϊκών βιβλίων/συγγραμμάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών της στην Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹¹³ Λάμπρου, 2012, σελ. 140: Κατατάσσης Τρ., (1977), «Προβλήματα της Σ.Α., Η μόρφωση των Γυμναστών και η Αναμόρφωση – Ανωτατοποίησης – της Εθνικής Ακαδημίας Σ.Α.», περιοδικό Γυμναστική και Αθλητισμός, περίοδος Β, τχ 13-15, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1977, σελ. 10.

μαρτυρίες των πρωταγωνιστών/στριών στις δράσεις των σπουδαστών/στριών, δηλαδή κυρίως στις πορείες, διαμαρτυρίες και σχετικές εκδηλώσεις με κατεύθυνση προς το κέντρο της Αθήνας, συμμετείχαν σε πολλές περιπτώσεις και διδάσκοντες των Ε.Α.Σ.Α.¹¹⁴

Ως προς τις «συλλογικότητες»¹¹⁵ οι οποίες πρωταγωνίστησαν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, σημαντικό ρόλο διαφαίνεται να έχουν όχι μόνο οι φοιτητικές κομματικές παρατάξεις, της Πανσπουδαστικής Κίνησης Συνεργασίας (Π.Κ.Σ. ή Πανσπουδαστική), της Δημοκρατικής Ανανεωτικής Πρωτοπορίας (Δ.Α.Π.) και της Πανελλήνιας Αγωνιστικής Σπουδαστικής Παράταξης (Π.Α.Σ.Π.), που πρόσκεινται αντίστοιχα στα κόμματα του Κουμμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, της Νέας Δημοκρατίας και του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος, αλλά και ο «Σύλλογος Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.» ο οποίος ιδρύθηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος 1974-5¹¹⁶ και μέσω του οποίου ενωμένοι οι σπουδαστές και σπουδάστριες της Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας, ανεξάρτητα κομματικής¹¹⁷ ιδεολογικής τοποθέτησης, επέδειξαν έντονη -όπως προαναφέρθηκε- δραστηριότητα.

Πρώτος πρόεδρος του «Συλλόγου Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.» υπήρξε ο Παναγιώτης Γιόκαρης (ο ένας από τους τρεις πρωταγωνιστές σπουδαστές των γεγονότων που συνέβησαν στην Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας κατά την περίοδο της δικτατορίας, όπως περιγράφονται στην προηγούμενη ενότητα), δεύτερος πρόεδρος θήτευσε ο Τάκης Πετρόπουλος¹¹⁸, τρίτος ο Κώστας Καλτέκης ενώ ακολούθησαν και άλλοι, όπως ο Αντώνης Αντώναρος,¹¹⁹ ο Νίκος Γελαδάς,¹²⁰ καθώς και ο Γιώργος Καλομοίρης.¹²¹

Όσοι διετέλεσαν πρόεδροι του «Συλλόγου Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.» πρόσκεινταν σε κάποια από τις κομματικές φοιτητικές παρατάξεις που προαναφέρθηκαν. Ωστόσο, αυτό δεν στάθηκε εμπόδιο στην ενότητα του Συλλόγου και την αποτελεσματικότητα του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος. Εξάλλου, όπως αποκαλύπτουν και οι πρωταγωνιστές του κινήματος, μπορεί κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο να υπήρχε μια «περιρρέουσα ατμόσφαιρα»¹²² η οποία ταυτιζόταν με

¹¹⁴ Βλ. υποσημείωση 108.

¹¹⁵ Στην ομιλία του ο Ν. Γελαδάς, στο συνέδριο για τα σαράντα 40 χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., διατύπωσε την άποψη ότι η κυρίαρχη συλλογικότητα του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος ήταν ο «Σύλλογος Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.». (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share)

¹¹⁶ Μπουντόλος, 2023 (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share)

¹¹⁷ Αυτή η άποψη διατυπώθηκε από σημαντικό μέρος των συμμετεχόντων και ομιλητών κατά το συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., ενώ κυρίως επισήμαναν και επιβεβαίωσαν κατά τις ομιλίες/παρουσιάσεις τους οι Βαγενάς Γιώργος, Πετρόπουλος Τάκης, Μπουντόλος Κώστας (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹¹⁸ Πετρόπουλος Τάκης, ομιλία στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹¹⁹ Αντώναρος Αντώνης, ομιλία στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁰ Γελαδάς Νίκος, ομιλία και παρουσίαση στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share). Ο Ν. Γελαδάς διετέλεσε πρόεδρος του Τ.Ε.Φ.Α.Α./Ε.Κ.Π.Α. και πρώτος κοσμήτορας της Σ.Ε.Φ.Α.Α./Ε.Κ.Π.Α. Το 2021 εκλέχθηκε πρόεδρος του νεοσύστατου Π.Σ.Ε.Α.Α. (Πανελλήνιος Σύλλογος Επαγγελματιών Αθλητισμού και Άσκησης: <https://www.pseaa.gr/>).

¹²¹ Καλομοίρης Γιώργος, ομιλία στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²² Βαγενάς, Γ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

τις αποφάσεις της πολιτείας να διατηρεί τις Ε.Α.Σ.Α. και άλλες επαγγελματικές ακαδημίες, να μην υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας αλλά εκτός Ανώτατης Εκπαίδευσης και πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, ωστόσο οι διατελέσαντες πρόεδροι του «Συλλόγου Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.» διαφαίνεται ότι «ως άτομα»¹²³ και δυναμικές προσωπικότητες ηγήθηκαν μιας προσπάθειας και ενός κινήματος καθολικής αποδοχής¹²⁴ του κλάδου, τόσο από πλευράς σπουδαστών/στριών, όσο και διδασκόντων Ε.Α.Σ.Α., αλλά και αποφοίτων δηλαδή πτυχιούχων εκπαιδευτικών Σ.Α./Φ.Α. Η αποδοχή αυτή του συγκεκριμένου κινήματος από το σύνολο του κλάδου εκφραζόταν και από τη μαζικότητα¹²⁵ συμμετοχής μεγάλου αριθμού σπουδαστών/στριών των Ε.Α.Σ.Α., από όλες τις φοιτητικές κομματικές παρατάξεις,¹²⁶ στις δράσεις που οργανώνονταν, αν και με βάση μαρτυρίες πρωταγωνιστών¹²⁷ «...πρωτοστατούσαν τα παιδιά της Πανσπουδαστικής...» «...και ακολουθούσαν τα παιδιά της Π.Α.Σ.Π. και της Δ.Α.Π. ...».

Οι μαρτυρίες των πρωταγωνιστών του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος όπως αποτυπώθηκαν και καταγράφηκαν στο συνέδριο το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 10 Ιουνίου 2023 στη Δάφνη, (για τα σαράντα 40 χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α.) είναι αποκαλυπτικές.

Σύμφωνα με τον Τ. Πετρόπουλο «Οι ρίζες αυτού του κινήματος υπάρχουν στα χρόνια της χούντας. Στα χρόνια της χούντας πριν τα γεγονότα της Νομικής εκδηλώνονταν αποσπασματικές ανοργάνωτες αυθόρμητες αντιδράσεις ριζοσπαστών φοιτητών προοδευτικών φοιτητών, οι οποίες είχαν έναν ακτιβιστικό χαρακτήρα, οι οποίες ήταν εντελώς ασύνδετες μεταξύ τους και σε κάθε περίπτωση εξέφραζαν μία ηθική εσωτερική ηθική παρόρμηση, εξέφραζαν τη μεγάλη θέληση να απαλλαγούμε από αυτό που μας έκανε να ασφυκτιούμε χωρίς να εδράζει όλο αυτό σε ένα συγκεκριμένο ιδεολογικοπολιτικό υπόβαθρο. Μετά τα γεγονότα της Νομικής και πολύ περισσότερο μετά το Πολυτεχνείο άρχισαν να δημιουργούνται οι πρώτοι πυρήνες των νεολαιών και των παρατάξεων από όλα τα κόμματα και όταν μετά την προδοσία της χούντας στην Κύπρο, όλα ήταν έτοιμα και έμοιαζε σαν να απασφαλίστηκε ένας εκρηκτικός μηχανισμός...». «Οι βασικοί παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση των αγωνιστικών συνθηκών εκείνης της περιόδου ήταν το δημοκρατικό φρόνημα της πλειοψηφίας των καθηγητών που στήριζαν το κίνημα, οι μεγάλοι αθλητές που συνέβαλαν με το κύρος τους και την επιρροή τους αποφασιστικά αυτό τον αγώνα, όπως και η δράση του επιστημονικού μας φορέα, της Πανελληνίας Ένωσης Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής.»¹²⁸

¹²³ Βαγενάς, Γ., Πετρόπουλος, Τ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁴ Καρτερολιώτης Κ., Μπάγιος Ι., Κλεισούρας Β., Κουτσούκη Δ., Βαγενάς Γ., Δήμας Η., Αθανασόπουλος Σπ., Μπουντόλος Κ., Πετρόπουλος Τ., Αντώνιος Α., Γελαδάς Ν., Καλομοίρης Γ., Γουναρίδης Μπ., ομιλίες στο συνέδριο για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σ.Ε.Φ.Α.Α. του Ε.Κ.Π.Α., Δάφνη, 10-6-2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁵ Πετρόπουλος Τ., Γελαδάς Ν., Κουτσούκη Δ., Βαγενάς Γ., Μπουντόλος Κ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁶ Βαγενάς Γ., Πετρόπουλος Τ., 2023. Οι Βαγενάς Γ. και Πετρόπουλος Τ. επεσήμαναν και συμφώνησαν ότι, κατά τη χρονική περίοδο του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος, στα ζητήματα του κλάδου για τη Φυσική Αγωγή και τον Αθλητισμό και ειδικότερα σε σχέση με την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» των Ε.Α.Σ.Α., σημαντικό ρόλο έπαιξαν σε όλα τα επίπεδα, κυρίως η δράση των ίδιων των ατόμων και οι προσωπικές τους απόψεις και όχι τόσο η κομματική τους «ιδεολογία» και «ταυτότητα».

¹²⁷ Βαγενάς, Γ., Αντώνιος, Α., Καλομοίρης, Γ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹²⁸ Πετρόπουλος Τ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

Σύμφωνα με τον Α. Αντόναρο «...τίποτα δεν κερδίζεται, όλα παλεύουμε για να τα πάρουμε. Έτσι έγινε και με την ‘ανωτατοποίηση’ της Σχολής. Φάγαμε πολύ ζύλο παιδιά! Πολύ ζύλο! Πολλές φορές έβγαλα το βράδυ στα κρατητήρια της Ασφάλειας, όχι εγώ μόνο φυσικά, και πολλοί άλλοι συναδέλφοί μας. Μέχρι και μέσα σε αυτό το αμφιθέατρο αποφασίσαμε να κάνουμε απεργία πείνας, που δεν πραγματοποιήθηκε γιατί είχαμε και εμείς τις πληροφορίες μας ότι ετοιμαζόντουσαν προβοκατόρικες ενέργειες. Ήταν πολύ δύσκολη εποχή εκείνα τα χρόνια συναδέλφοι. Το 1975 ήταν μόνο ένας χρόνος μετά την πτώση της χούντας. Οι μηχανισμοί της δεν είχαν εξαφανιστεί ως δια μαγείας. Παρακολουθούμουν καθόλη τη διάρκεια της παρουσίας μου σας πρόεδρος. Μονίμως, παρακολουθούμουν. Το σπίτι που διέμενα με την τωρινή γυναίκα μου και συναδέλφισα μου Ελένη Κώστα μας το διέρρηξαν και μας το κάνανε άνω-κάτω...».¹²⁹

Σύμφωνα με τον Ν. Γελαδά «...Δυστυχώς, παρότι τα αιτήματα ήταν αυτονόητα, η αποδοχή αυτών δεν ήταν φιλική. Και ισχύει αυτό που διαβάζετε το έχει πει ο ποιητής μας, ο εθνικός μας ποιητής, γιατί έχουμε αφιερώσει και πρέπει να σας πω ότι αφιερώναμε το χρόνο πέρα από τα μαθήματα, κάναμε κανονικά τα μαθήματά μας, χιλιάδες ώρες, ατελείωτες, ζύμωσης και ώσμωσης, πάνω σε αυτές τις ιδέες, το τι είναι Επιστήμη, το πως μπορεί να ‘επιστημονικοποιηθεί’ το γνωστικό μας αντικείμενο, ποιοι θέλανε, ποιοι δε θέλανε, ποιοι είχαν διάθεση να αγωνιστούνε. Έχουμε αφιερώσει ατελείωτες ώρες πορείας, διαμαρτυρίας, ατελείωτες ώρες διάχυσης όπου βλέπετε ότι συμμετέχουνε και κάποιοι καθηγητές. Δυστυχώς είχαμε αφιερώσει και ατελείωτες ώρες (αγώνα) και συρράξεων (1978). Εδώ (φωτό παρουσίασης) ... ο Αντόναρος είναι, εσάς είχαν συλλάβει, δεν σας ζήλεσα, ήμουνα στην εκδήλωση. Λέει εδώ ένα έντυπο που υπάρχει στα βιβλιοπωλεία ότι συνελήφθησαν 5 φοιτητές...».¹³⁰

Σύμφωνα με τον Γ. Καλομοίρη «...Είμαι συγκινημένος επίσης και από τη διαπίστωση ότι κάποιοι δεν είναι ανάμεσά μας, καθηγητές, συμφοιτητές, συναγωνιστές και φίλοι. Απουσιάζουν γιατί έχουν φύγει από τη ζωή, αλλά μας συντροφεύουν πάντα μέσα από τις αναμνήσεις, μέσα από τους κοινούς αγώνες και τα βιώματα, για την κοινή μας υπόθεση, για την αγάπη μας, για τη Φυσική Αγωγή και το μέλλον της. Αναμφισβήτητα, η ‘ανωτατοποίηση’ και η λειτουργία του Τ.Ε.Φ.Α.Α., τα νέα Προγράμματα Σπουδών που εφαρμόστηκαν ενημέρωσαν και καθοδήγησαν τα τελευταία 35 χρόνια τους καθηγητές Φ.Α. στο σύγχρονο και επιστημονικό τρόπο σκέψης...».¹³¹

Σύμφωνα με τον Μπ. Γουναρίδη, τον τότε συνδικαλιστή και πρόεδρο της Π.Ε.Π.Φ.Α.: «...ας γυρίσουμε λίγο στα χρόνια της Ε.Α.Σ.Α. Με την κατάρρευση της χούντας των συνταγματαρχών, απελευθερώθηκαν προοδευτικές δυνάμεις της κοινωνίας που ήταν απαγορευμένες και διεκδίκησαν εκδημοκρατισμό, εκσυγχρονισμό και πρόοδο. Η Φ.Α. και ο Αθλητισμός δεν μπορούσαν να μείνουν έξω από αυτές τις διεκδικήσεις. Οι σπουδές στις υπάρχουσες Ε.Α.Σ.Α. Αθήνας και Θεσσαλονίκης ήταν υποβαθμισμένες και δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της κοινωνίας για Φ.Α. κ Α. Οι γυμναστές εργάζονταν αποκλειστικά στη Μέση Εκπαίδευση με Αναλυτικά Προγράμματα που ήταν επηρεασμένα από το λεγόμενο Σουηδικό σύστημα και δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες ούτε των μαθητών ούτε των γυμναστών. Οι γυμναστές δεν ήταν ισότιμοι με τους άλλους καθηγητές των σχολείων. Δηλαδή δεν ασκούσαν διοίκηση στα σχολεία, οι οικονομικές απολαβές ήταν κατώτερες

¹²⁹ Αντόναρος Α., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹³⁰ Γελαδάς Ν., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

¹³¹ Καλομοίρης Γ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

των άλλων καθηγητών, ακόμη-ακόμη δεν συμμετείχαν στις συνεδριάσεις των συλλόγων των καθηγητών» ... «δεν υπήρχε σκαλί παρακάτω, είχαμε πιάσει πάτο. Είμασταν από τα πράγματα υποχρεωμένοι να αγωνιστούμε για τη βελτίωση των σπουδών και την ένταξη των Ε.Α.Σ.Α. στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.), γιατί μόνο έτσι θα μπορούσαν να αλλάξουν όλα τα παραπάνω. Και αυτό κάναμε! Κατ' επανάληψη επισκεφτήκαμε τα κόμματα, τους υπουργούς παιδείας, τη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού. Δώσαμε συνεντεύξεις τύπου, βγάλαμε ανακοινώσεις. Αποδέχθηκαν πολλές κοινωνικές ομάδες/οργανώσεις το αίτημά μας και κυρίως η Ο.Α.Μ.Ε. που το ενέταξε στις διεκδικήσεις της. Η κορύφωση όλων των προσπαθειών μας ήταν το 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φ.Α.Α. που ήταν το σπουδαιότερο κοινωνικό και αθλητικό γεγονός εκείνη την εποχή που πρώτο θέμα είχε την 'ανωτατοποίηση' των Ε.Α.Σ.Α.»¹³²

Σύμφωνα με τον Κ. Μπουντόλο, τότε δραστήριο σπουδαστή της Ε.Α.Σ.Α. : «1974-75, ... θα συμφωνήσω με τους συναδέλφους, και το Γιώργο το Βαγενά και τον Τάκη τον Πετρόπουλο, που λέγανε ότι τότε οι συνδικαλιστικές φοιτητικές παρατάξεις όλες, όλες ανεξαιρέτως, καλούσαν σε διαρκή επαγρύπνηση τους φοιτητές και φοιτήτριες. Ήταν ακριβώς η εποχή που έπρεπε να γίνει ο εκδημοκρατισμός της κοινωνίας, των Α.Ε.Ι. και ούτω καθεξής. Μπαίνει το αίτημα της ανακήρυξης της Σχολής σε Ανώτατη/Πανεπιστημιακή, βελτίωση των σπουδών, περιεχόμενο, αύξηση των ετών σπουδών γιατί ήταν ζετούς φοίτησης». ... «...Εδώ βγαίνει μέσα από την 'κλούβα' ο αείμνηστος ο Χρήστος ο Χασιώτης. Ήτανε τέτοιες κινητοποιήσεις που τα συνθήματα 'Όχι άλλους εμπαιγμούς, αθλητισμός για όλους' και 'αθλητισμός υπόθεση όλου του λαού' έβρισκε και τη συμπαράσταση όλων των φορέων, μεταξύ των οποίων η Ο.Α.Μ.Ε., η Ένωση Λειτουργών Σωματικής Αγωγής (ένας από τους εκπροσώπους ήταν ο Γιάννης ο Ζέρβας και πρόεδρος έχει κάνει), η Ε.Φ.Ε.Ε., η Ε.Σ.Ε.Ε., η Δ.Ο.Ε., ο δικηγορικός και ιστορικός σύλλογος, δήμαρχοι του λεκανοπεδίου, βρισκόταν δίπλα μας σε αυτούς τους αγώνες.»...«Τίποτα δεν χαρίστηκε. Όλα κατακτήθηκαν με αγώνες!»... «Οι συγκεντρώσεις που κάναμε, τις κάναμε σε συνδυασμό, δηλαδή Υπουργείο Παιδείας και μετά στην Πανεπιστημιακή Λέσχη, για αυτό σας λέω ότι καταλαμβάναμε αμέσως-αμέσως και χώρους του πανεπιστημίου, στην 'Ηριδα' όπου κάναμε τις εκδηλώσεις μας. Φεύγαμε δηλαδή μακριά από το τούδε αμφιθέατρο για να δώσουμε και άλλο μήνυμα στους φοιτητικούς συλλόγους, στους φοιτητές των άλλων Σχολών»...«Οι πρωτοβουλίες δεν εξαντλούνται μόνο στη διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών και βελτίωσης του περιεχομένου των σπουδών, αλλά στρέφονται και στη διοργάνωση αθλητικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων σε συνεργασία με το Δήμο Δάφνης, το Σύλλογο Ελλήνων Αθλητών (Σ.Ε.Α.) και το Σύλλογο Καθηγητών της Σχολής.» ... «Ακόμα και ο Σ.Ε.Π., ήταν ο Σύλλογος Ελλήνων Πρωταθλητών. Τότε όπως θα θυμάστε, ήταν αρκετοί από τους συμφοιτητές μας, δηλαδή ο Παναγιώτης ο Γιαννάκης, ο Κώστας ο Πετρόπουλος, ο Κώστας ο Κοσκινάς και άλλοι συνάδελφοι ήταν ακριβώς οι πρωταθλητές και είχαν φτιάξει αυτόν τον Σύλλογο που πρωτοστατούσε, το επαναλαμβάνω σε όλες αυτές τις εκδηλώσεις.»... «Ο εκφοβισμός και οι απειλές πέφταν στο κενό. Το συνδικαλιστικό κίνημα των καθηγητών της Ε.Α.Σ.Α. Θεσσαλονίκης, εκείνη την εποχή δέχεται ένα χτύπημα καθώς διώκονται από τη Σχολή με βάση απόφαση του Υπουργείου Παιδείας δύο σημαντικά συνδικαλιστικά στελέχη και αντιστοίχως ο Πρόεδρος και ο Γραμματέας της Ε.Γ.Β.Ε., ο αείμνηστος ο Κώστας Χειμωνίδης και ο Χρήστος ο Κόφας. Αλλά και σε εμάς, μέσα από τις κινητοποιήσεις τις αφισοκολλήσεις κλπ κάποια στιγμή υπήρχαν τα κλητήρια θεσπίσματα για κάποιους σπουδαστές. Δεν μας βάζαν κάτω.»... «...μπορούσαμε και είχαμε κοινή γλώσσα με το Σύλλογο των Σπουδαστών της

¹³² Γουναρίδης Μπ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

Ε.Α.Σ.Α. Θεσσαλονίκης. Και μέσα από εκείνο τον Σύλλογο ξεχωρίσαμε έναν συνάδελφο, αείμνηστος, λείπει αυτή τη στιγμή από κοντά μας, ο Δημήτρης ο Χατζηχαριστός...»... «Ήμασταν αντίθετοι και στις παρασχολές. Δηλαδή, όταν ακριβώς η Γενική Γραμματεία Αθλητισμού έβγαζε τέτοια θέματα για διεισδύσεις παρασχολές όπως καταλαβαίνετε άμεσα αντιδρούσαμε και όχι μόνο άμεσα αλλά απείχαμε και από τα μαθήματα, ζητούσαμε συναντήσεις ακόμη και με τον πρότανη, φανταστείτε τότε, με τον πρότανη του Πανεπιστημίου Αθηνών τον καθηγητή Μουτσόπουλο, για να του εξηγήσουμε γιατί πρέπει να βρισκόμαστε ανάμεσα στα Τμήματα τότε, στις Σχολές τις πανεπιστημιακές.»... «Τα αιτήματα ήταν ανώτατες σχολές με κύτταρο τις ήδη υπάρχουσες Ε.Α.Σ.Α. (Αθηνών κ Θεσσαλονίκης) και την άμεση ψήφιση ιδρυτικού νόμου παράλληλα με το νόμο πλαίσιο που θα λειτουργούσε από το 1982 τον οποίον περιμέναμε.» ...«Και έτσι φθάσαμε με το νόμο 1268/1982 στο Φ.Ε.Κ. 87/16-7-1982, το άρθρο 47 να προβλέπει την ίδρυση των Πανεπιστημιακών Τμημάτων ενταγμένων στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. »... «Η Π.Ε.Π.Φ.Α. σε όλη αυτήν την περίοδο ενίσχυσε τους αγώνες των φοιτητών και το αποκορύφωμα ήταν εκείνο το συνέδριο αλλά και η προετοιμασία για εκείνο το συνέδριο. Έκανε προσυνέδρια για να φθάσει στο τελικό. Όταν έβγαζε στην επιφάνεια τη μείωση των ωρών διδασκαλίας της Φυσικής Αγωγής στα σχολεία. Ενημερώνανε και έκαναν διαλέξεις ή ακόμα και εργαστηριακά μαθήματα σε κάποιες συγκεκριμένες περιοχές.»...«Το 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φυσικής Αγωγής ήταν γεγονός και έγινε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο στις 13/6/1983 με θεματολογία την ιστορία και τους σκοπούς της Φ.Α., τις επιστημονικές βάσεις και εφαρμογές της Φ.Α., τα σύγχρονα προγράμματα, είχε τέτοιες ομιλίες τέτοιες παρεμβάσεις που ήταν πρωτόγνωρο για εκείνη την εποχή.»...«...η καθυστέρηση μετά τον νόμο ήταν τότε θα έρθουν τα προεδρικά διατάγματα για να λειτουργήσει η Σχολή ως πλέον πανεπιστημιακό τμήμα. Και εκεί κορυφώθηκε πάλι οι κινητοποιήσεις.»...«Εκδίδονται φυσικά και τα Π.Δ. το 1983 και προκηρύσσονται οι πρώτες θέσεις μελών Δ.Ε.Π.» ...«Αλλά και πάλι οι φοιτητές ήταν ανήσυχτοι και βγάζαν στην επιφάνεια το εξής: ότι λύσεις δίνονται ή προσπαθούν να δοθούν ερήμην των φοιτητών. Για αυτό ακριβώς οι κινητοποιήσεις ήταν σε καθημερινή βάση...».¹³³

7. Επίλογος - Συμπεράσματα

Με βάση το σκοπό της παρούσας μελέτης [δηλαδή της συγκέντρωσης και επεξεργασίας στοιχείων τα οποία να αφορούν σε σημαντικά γεγονότα που σχετίζονται με ζητήματα «φοιτητικής ζωής και κινήσεων στο ελληνικό πανεπιστήμιο» ως προς τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Ε.Φ.Α.Α.) και ειδικότερα σε σχέση με τη διαχρονική λειτουργία και εξέλιξη της Σχολής Ε.Φ.Α.Α. στην Αθήνα], καθώς και τη συνακόλουθη έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε, εντοπίστηκαν πράγματι τέσσερις «περιπτώσεις» συγκεκριμένων γεγονότων για τα οποία διαφαίνεται ως ιδιαίτερα σημαντικό το να καταγραφεί αυτή η συμμετοχή των «σπουδαστών/στριών»:

α) Το υπόμνημα προς τη Βουλή των Ελλήνων τον Ιανουάριο του 1907, με το οποίο οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών, κορυφώνουν τις διαμαρτυρίες τους εναντίον νομοσχεδίου, το οποίο εισήχθη το Δεκέμβριο του 1906 προς ψήφιση στη Βουλή και το οποίο καθιστούσε μη επαρκές το πτυχίο της Σχολής των Γυμναστών, υποχρεώνοντάς τους να φοιτήσουν και στο Στρατιωτικό Σχολείο της Γυμναστικής «*επί χρόνο αόριστο*». Με βάση την μέχρι τότε ισχύουσα νομοθεσία, μετά από διετή φοίτηση στο Πανεπιστήμιο και στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο κατατάχθηκαν στη Σχολή Γυμναστών, όπου μετά από διετή φοίτηση και επί πτυχίω εξετάσεις

¹³³ Μπουντόλος Κ., 2023, (https://www.youtube.com/live/c2VPt_kTT4E?feature=share).

αποκτούσαν το δικαίωμα να διορισθούν ως «γυμναστές». Η συγκεκριμένη προσπάθεια των «μαθητών» της Σχολής Γυμναστών είχε επιτυχή έκβαση, εφόσον τελικά, για άλλη μια φορά (η πρώτη εντοπίζεται κατά τη συζήτηση στη Βουλή του σχεδίου του νόμου ΓΡΝΗ' ο οποίος ψηφίστηκε στη Βουλή στις 11 Ιουλίου 1906), το συγκεκριμένο νομοσχέδιο με τις διατάξεις του, στις οποίες ήταν αντίθετος ο ενδιαφερόμενος γυμναστικός κόσμος και ειδικότερα -όπως αναλύθηκε- οι «μαθητές» της Σχολής Γυμναστών, δεν πέρασε. Μάλιστα, ως θετική εξέλιξη ως προς τη λειτουργία και εκπαίδευση των μελλόντων γυμναστών, κρίνεται το γεγονός ότι από το 1909 με το Ν. ΓΥΛΗ' άλλαξαν τα κριτήρια εισαγωγής και σύμφωνα με το νέο νόμο, στη Σχολή Γυμναστών εγγράφονταν μετά από εισιτήρια δοκιμασία όσοι ήταν απόφοιτοι λυκείου ή γυμνασίου ή άλλου ομοταγούς εκπαιδευτηρίου ή διδασκαλείου.

β) Τα «Γυμναστικά» του 1907, δηλαδή φοιτητικά επεισόδια τα οποία δημιουργήθηκαν στην Αθήνα στο τέλος του 1907 και είχαν ως βασική αιτία την υποχρεωτική παρακολούθηση του μαθήματος της Γυμναστικής από όλους τους φοιτητές στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο, ως προϋπόθεση ολοκλήρωσης των σπουδών τους, κάτι που είχε πρωτύτερα επιβληθεί από νόμο (ΒΧΚΑ/1899) του κράτους. Οι φοιτητικές αυτές κινητοποιήσεις είχαν ως βασικά αιτήματα 1) την κατάργηση της υποχρεωτικής παρακολούθησης του μαθήματος της Γυμναστικής, 2) την αποπομπή του Διευθυντή του Ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου Σπυρ. Αρβανίτη λόγω αυταρχικής συμπεριφοράς και 3) την αντικατάσταση της Σουηδικής γυμναστικής με ασκήσεις που θα είχαν περισσότερο στρατιωτικό χαρακτήρα. Τα «Γυμναστικά» αποτέλεσαν έναν κύκλο φοιτητικών κινητοποιήσεων, ο οποίος είχε μικρή διάρκεια και δεν παρήγαγε κάποια «δομικά» αποτελέσματα ή μια νέα τομή για την εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος. Μέσα από κάποια αιτήματά τους, οι συγκεκριμένες κινητοποιήσεις αναπαρήγαγαν το κλίμα της εποχής. Δηλαδή μιας εποχής όπου η ελληνική κοινωνία βρισκόταν σε μια ατμόσφαιρα στρατιωτικής προετοιμασίας, μετά τον «ατυχή» πόλεμο του 1897 και πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους. Μέσα από τα ίδια αιτήματα, επιβεβαίωσαν και τον, συχνά συντηρητικό τότε, χαρακτήρα του κινήματος των φοιτητών, όπως αυτός εκφράστηκε άλλωστε και σε άλλες περιπτώσεις περίπου την ίδια περίοδο.

γ) Όσον αφορά την περίοδο της δικτατορίας, η σχετική έρευνα αναδεικνύει -ίσως για πρώτη φορά- ότι στον χώρο των ανώτατων σπουδών που σχετίζονται με τις Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού υπήρξε κάποια αντίδραση κατά του καθεστώτος των συνταγματάρχων. Ήταν μάλιστα μία από τις λίγες περιπτώσεις που η αντίδραση αυτή εντοπίζεται να πραγματοποιείται και αμέσως μετά από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, όταν βασικό μέλημα των φοιτητών υπήρξε κυρίως η αποφυγή των κυρώσεων και η προστασία τους από τη βία της δικτατορίας. Τελικά, στηριζόμενοι στα στοιχεία που προέκυψαν με βάση την παρούσα μελέτη, κρίνεται ότι η Ε.Α.Σ.Α. στην Αθήνα δεν συμμετείχε οργανωμένα στο «Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα» και ότι μπορεί να καταγραφεί κυρίως προσωπική πρωτοβουλία, όπως αυτή του τότε σπουδαστή Θ. Γιαννακούδη.

δ) Τα ακαδημαϊκά έτη από το 1974-5 και μετά, οι σπουδαστές και σπουδάστριες της Ε.Α.Σ.Α. - ανεξάρτητα από την φοιτητική κομματική ιδεολογία και παράταξη- συμμετείχαν σε κινητοποιήσεις και πορείες διαμαρτυρίας στο κέντρο της Αθήνας, με βασικές διεκδικήσεις που σχετίζονται με την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» της Ακαδημίας, καθώς και τα αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα. Οι κινητοποιήσεις κλιμακώθηκαν παράλληλα με την αποχή των σπουδαστών/στριών ή/και διακοπή των μαθημάτων με απόφαση των υπευθύνων διοίκησης της Ακαδημίας. Τα γεγονότα αυτά συνιστούν κορύφωση πληθώρας αντιδράσεων και κινητοποιήσεων εκ μέρους όλων των εμπλεκομένων η οποία είχε ουσιαστικά την αφετηρία της πολύ νωρίτερα, δηλαδή τη δεκαετία του

΄50. Τα βασικά ενδιαφερόμενα εμπλεκόμενα μέρη/κοινωνικοί εταίροι, συντελεστές και συμμετέχοντες, στην πορεία προς την «ανωτατοποίηση/πανεπιστημιοποίηση» των Ε.Α.Σ.Α., για τους οποίους εντοπίζονται αδιαμφισβήτητα στοιχεία ως προς την εμπλοκή τους και τη συμβολή τους, στο συγκεκριμένο ζήτημα, είναι: Α) Οι σπουδαστές και οι σπουδάστριες των Ε.Α.Σ.Α. Β) Το διδακτικό και εκπαιδευτικό προσωπικό, δηλαδή οι καθηγητές και οι καθηγήτριες των Ε.Α.Σ.Α. Γ) Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εκπαιδευτικών Σωματικής Αγωγής/Φυσικής Αγωγής (Σ.Α./Φ.Α.) με τα στελέχη τους, οι οποίες λειτούργησαν κατά περιόδους (δηλαδή Ε.Γ.Ε., Ε.Γ.Β.Ε., Ε.Λ.Σ.Α., Ε.Λ.Φ.Ε., Π.Ε.Π.Φ.Α. Δ) Ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι σε καίριες θέσεις του Υπουργείου Παιδείας και των συναρμόδιων οργάνων του, όπως Διεύθυνση Σ.Α./Φ.Α. του Υπουργείου Παιδείας, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο/Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως, καθώς και ανώτεροι υπάλληλοι υπεύθυνοι για την καθοδήγηση, εποπτεία, επιθεώρηση, επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών Σ.Α./Φ.Α. Ο ρόλος του συγκεκριμένου φοιτητικού κινήματος των σπουδαστών/στριών των Ε.Α.Σ.Α., από το ακαδημαϊκό έτος 1974-5 οπότε και ιδρύθηκε ο «Σύλλογος Σπουδαστών Ε.Α.Σ.Α.», ήταν ιδιαίτερα καθοριστικός στην διάχυση/δημοσιοποίηση των σχετικών προβλημάτων (για πρόγραμμα σπουδών, ακαδημαϊκά συγγράμματα, λειτουργία και επαγγελματικά δικαιώματα των αποφοίτων των Ακαδημιών), δηλαδή οι σπουδαστές/στριες με τις δράσεις τους επικοινωνήσαν και κοινοποίησαν το ζήτημα στο ευρύ κοινό, ενώ παράλληλα ανέδειξαν την απαίτηση λύσης στα ζητήματα που είχαν αρχίσει να απασχολούν από τη δεκαετία του ΄50. Η «περιρρέουσα ατμόσφαιρα» που ήθελε τις Ε.Α.Σ.Α. (καθώς και κάποιες άλλες σχολές επαγγελματιών) εκτός των Πανεπιστημίων (σε αντίθεση με ότι συνέβαινε σε πολλές άλλες χώρες του κόσμου), τελικά ανετράπη, με επιτυχή έκβαση μέσω του νόμου 1268/1982 και τη δημιουργία ανεξάρτητου Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α.) στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (καθώς και ανεξάρτητου Τ.Ε.Φ.Α.Α. στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

Σε αυτό το σημείο είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επισημανθεί και το ότι αυτές οι τέσσερις «περιπτώσεις» σχετικών γεγονότων τα οποία διερευνήθηκαν στην παρούσα μελέτη εντοπίζονται ανά δύο να «συγγενεύουν» χρονικά. Πιο συγκεκριμένα, οι δύο πρώτες «περιπτώσεις» εκτυλίσσονται σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία η ελληνική κοινωνία βρισκόταν σε μια ατμόσφαιρα στρατιωτικής προετοιμασίας, μετά τον «ατυχή» πόλεμο του 1897 και πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους. Με βάση τα ευρήματα και της παρούσας έρευνας, διαφαίνεται ότι σε αυτήν τη χρονική περίοδο, υπάρχει έντονος προβληματισμός σχετικά με τη θέση ευρύτερα του θεσμού της «γυμναστικής» και του αθλητισμού στην ελληνική κοινωνία, καθώς και ειδικότερα με το ρόλο της «γυμναστικής» σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και την συνακόλουθη καταλληλότερη «στρατιωτική» προετοιμασία και ετοιμότητα των νέων. Οι δύο επόμενες «περιπτώσεις» εκτυλίσσονται σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία η ελληνική κοινωνία δοκιμάζεται σε κάθε επίπεδο από την επταετή δικτατορία, ενώ αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας και τη μεταπολίτευση, ραγδαίες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις χαρακτηρίζουν τη χώρα σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής και συνακόλουθα προωθούνται και μεταρρυθμίσεις και στο χώρο της Τριτοβάθμιας/Ανώτατης/Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης.

Είναι επίσης σημαντικό να επισημανθεί και να τονισθεί η διαπίστωση ότι, σύμφωνα και με τα εντοπισμένα στοιχεία/αρχεία/τεκμήρια, στις δύο από τις τέσσερις «περιπτώσεις» όπου εντοπίστηκε η συμμετοχή φοιτητών/τριών των σχολών εκπαίδευσης οι οποίες διαχρονικά λειτούργησαν με σκοπό την εκπαίδευση εκπαιδευτικών Φ.Α., οι στόχοι των εν λόγω φοιτητικών κινήματων

σχετίζονταν με τις εκάστοτε συνθήκες φοίτησης και λειτουργίας των σχολών και τα αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα. Αν και οι εμπλεκόμενοι φορείς/κοινωνικοί εταίροι σχετικά με τα συγκεκριμένα ζητήματα διαφαίνονται διαχρονικά να είναι αρκετοί, η εμπλοκή και ενεργοποίηση των φοιτητών/τριών για αυτά τα ζητήματα που τους αφορούν άμεσα, κρίνεται να έχει πρωταγωνιστική και καθοριστική σημασία,¹³⁴ είτε αφορά σε ζητήματα σπουδών και συνθηκών φοίτησης, είτε αφορά σε ζητήματα μετά την αποφοίτηση (όπως τα επαγγελματικά δικαιώματα), ως προς την επιτάχυνση/επίσπευση των απαραίτητων αποφάσεων, ενεργειών και τη θέσπιση κατάλληλων νομικών πλαισίων από την πλευρά της πολιτείας, με στόχο και την επιτυχή επίτευξη ουσιαστικών αποτελεσμάτων.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Keys, B. (2006). *Globalizing Sport: National Rivalry and International Community in the 1930s*. Cambridge, Massachusetts/ London, England: Harvard University Press. DOI:10.4159/harvard.9780674726635
- Lamprou, C, Foteinos, D, Nomikos, N, Terzi, K. (2023). The role of International Organizations in shaping the Educational Policy for Higher Education and the first historically identified Evaluation efforts of the Greek Academy of Somatic Education in the 20th century. *Journal of Education and Development*, 7(4), 52-64. DOI: <https://doi.org/10.20849/jed.v7i4.1384>
- Scharpf A., Gläbel C., Edwards P. (2023). International Sports Events and Repression in Autocracies: Evidence from the 1978 FIFA World Cup. *American Political Science Review*, 117 (3), 909-926. DOI:10.1017/S0003055422000958

Ελληνόγλωσσες

- Αγγελής Β. (2006). «Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...»: «Μαθήματα εθνικής αγωγής» και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας, Αθήνα: Βιβλιόραμα
- Αγγελής Β. (2010). Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972-1973: Μια γενική αποτίμηση. *Αναδρομές*, 1, 101-113
- Αγγελής Β. & Δαφέρμος Ο. (2005). Όνειρο ήταν: το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα και το Πολυτεχνείο με το βλέμμα των πρωτεργατών (2η έκδοση), Αθήνα: εκδόσεις Οδυσσέας - ΕΔΙΑ
- Δαφέρμος Ο. (2009). Φοιτητές και Δικτατορία: Το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα 1972-1973 (Οριστική Έκδοση). Αθήνα: Γαβριηλίδης.
- Δημητρόπουλος Ε. (2004). *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας* 3^η έκδοση. Εκδ. Έλλην: Αθήνα.

¹³⁴ Εννοείται φυσικά, ότι είναι ευχής έργο οι διάφοροι τρόποι εμπλοκής και ενεργοποίησης των φοιτητών/τριών, αρκετοί από τους οποίους τρόπους αναφέρονται και στην παρούσα μελέτη, να έχουν ανταπόκριση από τους εκάστοτε υπεύθυνους στα σχετικά ζητήματα της Ανώτατης/Τριτοβάθμιας/Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης, καθώς και να μην πραγματοποιούνται κανενός είδους συγκρούσεις με χαρακτηριστικά συστατικά αυτών την άσκηση σωματικής ή άλλης βίας, στοιχεία τα οποία σαφώς καταδικάζονται από όπου και εάν προέρχονται, στη σύγχρονη εποχή μας.

- Ε.Κ.Π.Α. (2024). *Το Μαρασλείο Διδασκαλείο*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Πρόσφατη πρόσβαση στις 26 Μαΐου 2024: <https://www.uoa.gr/to-panepistimio/yphresies-panepisthmiakes-monades/marasleio-didaskaleio.html>].
- Ε.Κ.Π.Α., Σ.Ε.Φ.Α.Α., Σ.Δ.Ε.Ε.Π. (2023). Επετειακή Εκδήλωση για τα σαράντα (40) χρόνια λειτουργίας και προσφοράς της Σχολής. Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Σύλλογος Διδακτικού Ερευνητικού και Εκπαιδευτικού Προσωπικού. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Δάφνη Αθήνα. Σάββατο 10 Ιουνίου 2023, (https://www.phed.uoa.gr/anakoinoseis_kai_ekdiloseis/proboli_ekdilosis/epeteiaki_ekdilosi_gi_a_ta_40_chronia_leitoyrgias_kai_prosforas_tis_scholis_mas/) (Η συγκεκριμένη εκδήλωση μεταδόθηκε ζωντανά, αλλά και διατίθεται μαγνητοσκοπημένη στο: https://www.youtube.com/channel/UCXEc-0WwvsZoqSuQ3_Tvi4A).
- Ε.Κ.Π.Α. (2002). «Πανόραμα του Πανεπιστημίου Αθηνών, Δομή – Λειτουργία – Εκπαιδευτικό Έργο». Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα, σελ. 384.
- Ε.Κ.Π.Α. (1977). «Πανεπιστημιακή Λέσχη 1923-1976». Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.
- Εφημερίδα *Αθήναι*. (1907). Νοέμβριος και Δεκέμβριος 1907.
- Καρανταΐδου Μ., (2000), *Η φυσική αγωγή στην ελληνική μέση εκπαίδευση (1862-1990) και ιδρύματα εκπαίδευσης γυμναστών (1882-1982)*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη.
- Κουλούρη, Χ. (1997), *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922*. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΑΕΝ & ΚΝΕ-ΕΙΕ.
- Λάμπρου Χρ. (2012). *Αναλυτικά Προγράμματα Φυσικής Αγωγής Δημοτικού και Γυμνασίου και Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών των Τμημάτων Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού. Κριτική και συγκριτική θεώρηση κατά τη χρονική περίοδο 1983-2008*, Διδακτορική Διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., Φιλοσοφική Σχολή: Αθήνα. DOI: [10.12681/eadd/34780](https://doi.org/10.12681/eadd/34780)
- Λάμπρου Χρ., Μπουρνέλλη Π., Μανασσής Β., Μουντάκης Κ. (2013). Σημαντικές επιμορφώσεις, συνέδρια και σεμινάρια με κύριο ή επιμέρους θέμα τη σχολική φυσική αγωγή που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα από την ίδρυση του κράτους μέχρι σήμερα. *Φυσική Αγωγή – Αθλητισμός – Υγεία*, τεύχος 28, σελ. 50-73. https://www.researchgate.net/publication/319529531_Semantikes_epimorphoseis_synedria_kai_seminaria_me_kyrio_e_epimerous_thema_te_scholike_Physike_Agoge_PHA_pou_pragmatopoiethekan_sten_Ellada_apo_ten_idryse_tou_kratous_mechri_semera
- Λάμπρου Χ., Μπουρνέλλη Π., Νομικός Ν., & Μελίστας Ν. (2021). Το μεταρρυθμιστικό έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως στη Φυσική Αγωγή (1964-2012). *ΥΣΠΛΗΓΕ: Επιστημονικό Περιοδικό Φυσικής Αγωγής*, 4(1). <https://doi.org/10.12681/hsjpe.26390>
- Λάμπρου Χρ., Φωτεινός Δ., Νομικός Ν. (2023). Η θέση και η εξέλιξη του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής στο μεταπολιτευτικό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η συμβολή του ομότιμου Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου Μουντάκη Κωνσταντίνου. Προσέγγιση του επαγγελματικού και επιστημονικού του έργου. *Κείμενα Παιδείας*, (6). DOI: <https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.34282>
- Λάμπρου Χρ., Φωτεινός Δ. (υπό δημοσίευση). «Ιώνας Ιωαννίδης: ο πρώτος διορισμένος Σύμβουλος Φυσικής Αγωγής στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και το έργο του και στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης»,

https://www.researchgate.net/publication/385417014_Ionas_Ioannides_o_protos_diorismenos_Symboulos_Physikes_Agoges_sto_Paidagogiko_InstitutoutoKentro_Ekpaideutikon_Meleton_kai_Epimorphoseos_kai_to_ergo_tou_stis_treis_bathmides_ekpaideuses

- Λάμπρας, Κ. (2004). Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΑΕΝ & ΚΝΕ-ΕΙΕ.
- Μανιτάκης Π. (1962). 100 Χρόνια Νεοελληνικού Αθλητισμού 1830-1930, Αθήνα 1962, σελ. 21.
- Παπαδάκης Ν., Σπαθαράκη Α., (2004). «Ο κανόνας της απόλυτης βεβαιότητας των αποτελεσμάτων: Εξουσία και έλεγχος στην εκπαιδευτική και πανεπιστημιακή πολιτική της Απριλιανής δικτατορίας», 3^ο Διεθνές Συνέδριο «Ιστορία της Εκπαίδευσης», Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, Πάτρα, 1-3 Οκτωβρίου 2004.
- Παρθύμος Π. (1995). «Η εκπαίδευση των καθηγητών Φ.Α. και Αθλητισμού», περιοδικό *Το Σχολείο και το Σπίτι*, Αθήνα, τχ 380, σελ. 299-306, εδώ σελ. 300.
- Ρήγος Α. (2010), Ελληνικό πανεπιστήμιο και φοιτητικό κίνημα (τόμος Α'). Από το χθες στο σήμερα του θεσμού, 1837-1909: Με επίμετρο της πορείας μέχρι σήμερα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σιμενή, Π. (2004). Φοιτητικές ταραχές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών: Η περίπτωση των «γυμναστικών» του 1907 [παρουσίαση σε συνέδριο]. 3ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης του Εργαστηρίου Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Παν. Πατρών, Συνεδριακό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών.
<http://www.eriande.edmedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praltika%2011/simeni.htm>
- Σιμενή, Π. (2007), Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα 1904-1925. Διδακτορική Διατριβή, Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Χρυσάφης Ι. (1925). Η Σωματική Αγωγή και η στρατιωτική προπαίδευσις της νεότητος και η ενδεικνύομενη οργάνωσις αυτών, Δελτίον Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, Παράρτημα 15ο, υπομνήματα Ι. Ε. Χρυσάφη, Εν Αθήναις, 1925, σελ. 38-39.

Πηγές

Προσωπικό αρχείο Λάμπρου Χρήστου

Γιαννακούδης Θ. (2024). Προσωπική συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο.

Δαφέρμος Ο. (2020). Προσωπική συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο.

Σεραφειμίδης Ι. (2009). Συνέντευξη σε Λάμπρου Χρήστο. Θεσσαλονίκη.

Σπηλιάκος Στ. (2024). Προσωπική συνομιλία με Λάμπρου Χρήστο.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

Γιαννακούδης Θεόδωρος, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

Γιώκαρης Παναγιώτης, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

Σπηλιάκος Σταύρος, Απολογητικόν Υπόμνημα, κατόπιν του υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74 εγγράφου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα, 18-5-1974.

Υπόμνημα των μαθητών της Σχολής των Γυμναστών προς την Βουλήν των Ελλήνων. «Η ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ ΠΕΡΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ». Αθήναι, 1907, Εκ του Τυπογραφείου Αθ. Γ. Δεληγιάννη.

Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Έγγραφο υπ' αριθ. Ε.Π. 3593/25-4-74, Προς τον Διευθυντή της Ε.Α.Σ.Α., Επιβολή ποινών εις σπουδαστάς Ε.Α.Σ.Α., Αθήνα.

Χριστόπουλος Δημήτριος, «Επιβολή ποινής εις Σπουδαστάς», Έγγραφο υπ. αριθ. Ε.Π. 15/11-6-1974, Προς το Υπουργ. Εθν. Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Χριστόπουλος Δημήτριος, Έγγραφο υπ. αριθ. Ε.Π. 65/30-4-1974, Προς την Υποδ/σιν Γενικής Ασφαλείας Αστυνομίας Πόλεων.

Εθνικό Τυπογραφείο [Φ.Ε.Κ. (κατά χρονολογική σειρά)]

Φ.Ε.Κ. 11, 1834, «Νόμος περί δημοτικών σχολείων».

Φ.Ε.Κ. 87, 31-12-1836, «Περί κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων».

Φ.Ε.Κ. 7, 24-1-1878, Ν. ΧΘ', «Περί συστάσεως του Διδασκαλείου εν Αθήναις».

Φ.Ε.Κ. 33, 6-6-1878, Β.Δ. «Περί κατανομής των διδακτέων μαθημάτων εν Διδασκαλείω».

Φ.Ε.Κ. 175, 24-11-1882, «Περί γυμναστηρίων».

Φ.Ε.Κ. 241, 9-6-1884, Β.Δ. «Περί προσωρινής Σχολής Γυμναστών».

Φ.Ε.Κ. 15, 18-9-1885, Β.Δ. «Κανονισμός του κεντρικού δημοσίου γυμναστηρίου».

Φ.Ε.Κ. 349, 24-12-1887, Ν. ΑΧΗ', «Περί του κεντρικού γυμναστηρίου».

Φ.Ε.Κ. 198, 5-10-1893, «Περί κανονισμού του κεντρικού γυμναστηρίου και περί της ειδικής γυμναστικής σχολής».

Φ.Ε.Κ. 189, 19-12-1897, «Κανονισμός της εν Αθήναις ιδρυμένης ειδικής Γυμναστικής Σχολής».

Φ.Ε.Κ. 95, 2-6-1898, «Περί εξετάσεως υποψηφίων γυμναστριών».

Φ.Ε.Κ. 141, 12-7-1899, «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων».

Φ.Ε.Κ. 179, 14-8-1899, Β.Δ. (8) «Περί οργανισμού της Σχολής Γυμναστών».

Φ.Ε.Κ. 255, 20-11-1899, Αιτιολογική Έκθεση Α. Ευταξία η οποία προτάσσεται του Διατάγματος.

Φ.Ε.Κ. 180, 27-7-1906, Ν. ΓΡΝΗ', «Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής».

Φ.Ε.Κ. 2, 2-1-1909, «Περί προσωρινού κανονισμού του Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής».

Φ.Ε.Κ. 284, 5-12-1909, Νόμος ΓΥΛΗ', «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του ΒΧΚΑ' νόμου περί γυμναστικής κλπ.».

Φ.Ε.Κ. 193, 9-6-1910, «Περί οργανισμού της Σχολής των Γυμναστών».

Φ.Ε.Κ. 5, 4-1-1918, Ν. 1127, «Περί συστάσεως Στρατιωτικού Σχολείου Γυμναστικής».

Φ.Ε.Κ. 101, 9-5-1918, Ν. 1406 «Περί διδασκαλείου της γυμναστικής».

Φ.Ε.Κ. 290, 31-8-1932, Ν. 5620, «Περί κυρώσεως του από 30 Ιουλίου ε.ε. Νομοθετικού Διατάγματος 'περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως απάσης της ισχύουσας νομοθεσίας περί Σωματικής Αγωγής».

Φ.Ε.Κ. 469, 4-11-1939, Α.Ν. 2057, «Περί ιδρύσεως Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής».

ΦΕΚ 225Α', 28-9-1968, Α.Ν. 576, «Περί κινήτρων υπέρ του Αθλητισμού».

Φ.Ε.Κ. 14 Α', 20-1-1970, Β.Δ. 410 «Περί ιδρύσεως Παραρτήματος της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.) εν Θεσσαλονίκη».

Φ.Ε.Κ. 98 Α΄, 28-6-1972, Β.Δ. 402 «Περί τροποποίησης του ΒΔ/τος 289/1960, «περί ενάρξεως και λήξεως του Ακαδημαϊκού έτους και διδακτικού έτους, των διδασκομένων μαθημάτων, του ωρολογίου προγράμματος, των εισαγωγικών, τμηματικών και πτυχιακών εξετάσεων της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (Ε.Α.Σ.Α.)», ως ετροποποιήθη διά του ΒΔ/τος 398/1966».

Φ.Ε.Κ. 65 Α΄, 11-4-1975, Β.Δ. 222, «Περί αυξήσεως των ετών φοιτήσεως εις την Εθνικήν Ακαδημίαν Σωματικής Αγωγής».

Φ.Ε.Κ. 87, 18-7-1982, Ν. 1268 «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων».

Φ.Ε.Κ. 49, 20-4-1983, Δ. 107, «Οργάνωση και λειτουργία των Τμημάτων Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης».

Φ.Ε.Κ. 124, 3-6-2013, Π.Δ. 85. Ίδρυση, μετονομασία, ανασυγκρότηση Σχολών και ίδρυση Τμήματος στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ηλεκτρονικές Ιστοσελίδες (ενώσεων/συλλόγων/'συνδικαλιστικών' φορέων, των επαγγελματιών ως προς τις Επιστήμες Φ.Α.Α.)

<https://www.egve.gr/> Ένωση Γυμναστών Βορείου Ελλάδος

<https://www.pepfa.gr/> Πανελλήνια Ένωση Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής

<https://www.pseaa.gr/> Πανελλήνιος Σύλλογος Επαγγελματιών Αθλητισμού και Άσκησης